

2 52

BIDRAG TIL
TAARNBORG SOGNS
HISTORIE

VED

TORKILD WINTHER
SOGNEPRÆST TIL KORSØR-TAARNBORG

KORSØR
N. ZACHARIASSENS BOGHANDEL
MDCCLXXXV

Det var oprindelig paatænkt, at disse Bidrag til Taarnborg Sogns Historie skulde have medfulgt den for Tiden under Udgivelse værende Bog om Korsør Bys Historie. Disse to Sogne har jo i Tidernes Løb haft saa mange Forbindelsesled, ikke alene paa Grund af det nære Naboskab, men ogsaa fordi de, i alt Fald lige siden Reformationen, har været forenede i kirkelig Henseende og siden 1845 har tilhørt samme Jurisdiktion.

Det har imidlertid af praktiske Grunde vist sig heldigere at lade Arbejdet om Taarnborg udkomme som en lille Bog for sig. Da den vil blive trykt i samme Skikkelse som Bogen om Korsør, vil de, som har subskriberet paa denne, kunne lade dem indbinde sammen.

Da Hr. L. F. la Cour i de to indledende Kapitler i sit Arbejde har omhandlet det væsentligste af Egnens Historie i arkæologisk Henseende, ligeledes medtaget det meste, der vides om det gamle Taarnborg Slot, kan der henvises hertil. — Bidragene til Taarnborg Sogns Historie vil hovedsagelig omhandle den forholdsvis nyere Tid; men Rødderne til denne maa jo af og til efterspores længere tilbage.

Det vil, efter en lidt udførligere Fremstilling af Kirkens Historie og en kortere af Skolevæserets, hovedsagelig blive Herregaardenes Historie, der dvæles ved; det har jo ogsaa væsentlig været af disse, Sogneboernes Skæbner indtil den nyeste Tid har været afhængige.

TAARNBORG KIRKE.

DEN NUVÆRENDE KIRKE maa efter dens Materiale, Teglsten, og dens Stil at dømmes hidrøre fra Slutningen af Valdemar Sejrs Dage. Har der, hvilket jo er sandsynligt, før dette Tidspunkt existeret en ældre Kirke i Sognet, har denne mulig ligget i Frølund. Den nordlige Del af Sognet har været tidligst og tættest bebygget, og Navnet „Frølund“ kunde tyde paa, at der i Oldtiden her har været en Helligdom for Guden Frø, Frejr. Og det fandt ofte Sted ved Kristendommens Indførelse, at de første Kirker blev lagt ved de gamle Helligdomme, hvorhen Folket var vant til at søge. Denne Kirke, der mulig kan have været en Træbygning, kan være blevet afbrændt af Venderne eller blevet brøstfældig af Ælde og er saa blevet afløst af den nuværende.

Denne maa være bygget fra Slottet og har altsaa ogsaa skullet tjent dettes Beboere; dette forklarer dens for den nordlige Del af Sognets Beboere afsides Beliggenhed. Denne Kirke, hvis oprindelige Udseende medfølgende Billede, der er tegnet af Arkitekt Erlangsen i Korsør, skal anskueliggøre, har været et fint Bygningsværk i romansk Stil med et Langhus, hvis Sydside prydes med en smuk Rundbuefrise, og hvis Vestgavl, der endnu ses udmærket bevaret inde fra Taarnet, er et Pragtstykke med Mønstermurværk, — og et Kor, der har været afsluttet i Øst med en lige Gavl. Man havde tænkt sig Muligheden af, at Koret oprindeligt havde været prydet med en Altarniche, „Apsis“, men Eftergravning har nu vist, at dette ikke var Tilfældet. Dette tyder paa, at Kirken maa være bygget op imod 1250, da henad dette Tidspunkt Apsiderne begyndte at gaa af Brug. Med dette Tidspunkt stemmer ogsaa Stilen i Døbefonten, af gullandsk Kalksten. Da denne Font er ret nær beslægtet med den gamle Font i Korsør, ligger den Tanke ikke fjernt, at Slotsherren kan have anskaffet dem begge samtidig.

Mærkeligt nok synes det østlige Parti af Skibet allerede paa et tidligt Tidspunkt, endnu i den romanske Periode (Rundbuetiden), at have været underkastet en Ombygning. Baade paa Nord- og Sydsiden findes en kendelig Øgning i Murværket, og Vinduerne i dette Parti har

været større og mere tætsiddende end de øvrige oprindelige Vinduer i Skibet. Her maa være sket en Overfaldsskade. Mulig har der under Kampene i Marsk Stigs-Fejden staaet en Dyst om Kirken, der jo har ligget som en Slags Forborg foran Slottet. — Senere hen, i den gothiske Periode (Spidsbuetiden), i det 14. Aarh., er Koret blevet forlænget og overdækket med to Hvælvinger. Dette har været et tarveligt og sjusket Arbejde. Endnu længere hen i Midalderen er Taarnet tilbygget og Langhuset overhvælvet. Disse Arbejder er smukt og stilfuldt udført. Mulig er omtrent samtidig det lille Kapel paa Nordsiden af Koret tilbygget. — Fra Begyndelsen af har der været Indgangsdøre paa begge Sider af Skibet og en mindre Dør paa Sydsiden af Koret. Hvornaar disse er tilmurede og den nuværende Indgang i Taarnets Vestside er aabnet, kan ikke paavises. I denne Skikkelse maa Kirken saa have staaet hen saa temmelig uforandret, indtil General Oxholm paa Taarnborg 1847 lod den underkaste en Hovedreparation, ved hvilken de store Spidsbuevinduer blev udhugget, Døren i Korets Østvæg anbragt og alt Inventaret fornyet, desværre fladt og kedeligt. Af gammelt findes kun bevaret, foruden Fonten, de to oprindelige Malm-Alterstager og det store Krucifix fra sengothisk Tid med Korsstammen fremstillet som et Træ med Blade og Drueklaser. I en Beskrivelse af Korsør og Taarnborg fra 1743 (i Aarvog for Sorø Amts hist. Samfund 1917) hedder det: „Altertavlen er en gammel munkeopfundne Tavle, som der ikke er noget rart ved“. Den har formodentlig været forsynet med udskaarne Helgenfigurer. Om den skulde være bevaret lige til 1847, og hvad der saa er blevet af den, vides ikke. Mulig er ved denne Lejlighed den Altertavle, som nu findes i Præstens Værelse, blevet opsat. Den maa være malet af Fru Ingemann i Sorø. Hun betænkte af sit gode Hjerter flere Kirker med sine Malerier; men Viljen var bedre end Evnen. Den nuværende Altertavle er malet 1882 af Hofdame, Frk. G. Oxholm, Datter af Kmhr. Harald O. paa Taarnholm, efter et ældre Maleri, som fandtes paa Gaarden. Dette Maleri er nu givet til Kirken af Hofjægermester Harald Oxholm. Dronning Louise skal efter Sigende have arbejdet med paa Altertavlen. — Under denne Reparation skal et Par Murstenssøjler, der dannede Indfatning til den ene af de tilmurede Portaler i Skibet, være fjernet. Begge Kirkens Klokker er i den nyere Tid omstøbt hos Gamst i København. — Endelig skal bemærkes, at i alt Fald det sydvestlige Parti af Kirkegaardsmuren maa være meget gammelt, da det er afdækket med midalderlige Munkesten.

Kirken og Slottet har jo oprindelig ligget paa en Halvø, kun tilgængelig fra Øst, og saa længe Slottet stod ved Magt, har der ingen Dæmning været lagt over det smalle Indløb til Halseby Sø ved Damskint; det var jo den vandomflydte Beliggenhed, som for en Del udgjorde

Borgens Styrke. Kirkevejen for den nordlige Del af Sognet maa altsaa være gaaet om ad Tjæreby. Vejstrækningen fra denne By Østen om Halseby Sø til den støder til den senere regulerede øst-vestgaaende Vej, bærer ogsaa umiskendelig Præg af at være en ældgammel middelalderlig Vej. Og mærkeligt nok, den er den Dag i Dag „Helligvej“. Skønt Beboerne i Tjæreby nu har meget nærmere til Kirke ad den bedre Vej gennem Halseby, føres Ligene fremdeles ad den gamle oprindelige Kirkevej.

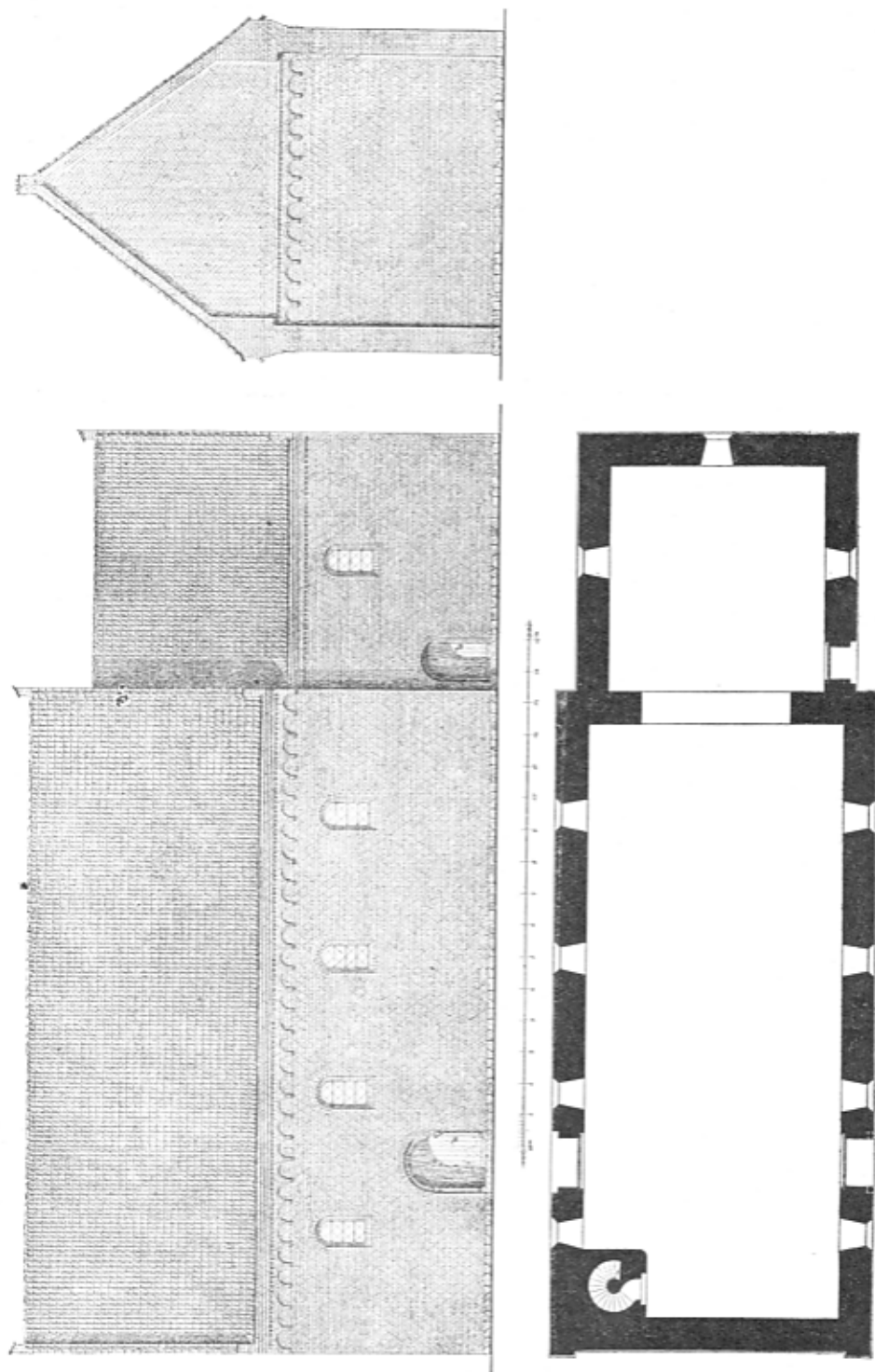
Vest for Borgen paa Halvøens vestligste Parti maa dens *Ladegaard* have ligget, Marken kaldes endnu „Ladegaardsmarken“, og man husker, at der er opløjet Murbrokker. Det har været denne Ladegaard, Christian I. 1459 skænkede Korsør Borgere, „Kronens gamle Ladegaard liggende ved Taarnborg“. Men det kan vanskeligt tænkes, at Borgerne kan have haft videre Nytte af denne Avlsgaard, som det jo paa Grund af Afstanden næsten har været dem en Umulighed at drive, om de ikke har nøjedes med at rive den ned og føre Stenene til Korsør. — Det er paa denne Ladegaards Jorder, at Gaarden ved Kirken „*Taarnborggaarden*“, der allerede nævnes ved Landmaalingen 1681, er opstaaet. Den har jo tilhørt Kronen, indtil den senere kom ind under Dyrehovedgaard. — Det vil af foranstaaende indsies, at det er urigtigt, naar det i sidste Udgave af Trap (III Pag. 191) hedder: „Det nuværende Taarnborg hed tidligere „Taarnborg Slots Ladegaard“. Nej, det nuværende Taarnborg, tidligere Dyrehovedgaard, har været Ladegaard til Korsør Slot, men ikke til den gamle Borg ved Kirken.

Under en Procedure for Overretten 1891 vedrørende Skatten af Taarnborg Kirketiende blev fremdraget en Del Oplysninger om *Kirken og Kirketienden*. — Efter Danske Lov 2-22-19 „er Sognemændene nærmest til at faa Kirketienden i Fæste, dersom de ville give deraf saa meget som nogen anden“. I Henhold hertil lod Stiftsøvrigheden to Gange Taarnborg Sogns Kirketiende udbyde ved offentlig Auktion; men da det af Sognemændene gjorde Bud ikke fandtes antageligt, bortfæstede Stiftsøvrigheden 1754 Tienden til Joh. Ludvig Schwermann til Bonderup, som tilbød at svare i aarlig Afgift 100 Rdl. og 19 Td. 2 Skp. Byg efter Kapitelstaxt, mod at Tienden blev perpetueret (for bestandig knyttet til) hans Gaard Bonderup. Ved et Forlig med Bønderne 1761 blev Tienden, der hidtil havde været ydet in natura, „i Kjærven“, afløst med 2 Mk. pr. Td. Htk., og denne Overenskomst har staaet ved Magt lige til Tiendeafløsningen 1907. — Ellers plejer jo Kirketienden at være lige saa stor som Konge- og Præstetienden; hvorledes den for Taarnborg Sogns Vedkommende er blevet saa minimal, har man aldrig kunnet faa oplyst. Sognets Kongetiende er senere, siden 1806, henlagt til Kantorembedet ved Roskilde Domkirke. — Fornævnte Fæsteafgift, de 100 Rdl. og Byggen,

har saa siden 1754 af Ejerne af Bonderupgaard været ydet til Kirke-ejeren, der fremdeles gjaldt for at være den virkelige Ejer af Kirketienden og derfor pligtig til at svare Skat af denne ved Siden af at vedligeholde Kirken. Dette blev fastslaaet ved Overretsdømmen af 2. Nov. 1891, hvori henvistes til, at denne Skat, saa langt det kunde spores tilbage, 1706, var udredet af Kirkens Ejer.

Endnu 1754 tilhørte *Taarnborg Kirke* Kronen, da Schwermann skulde betale Fæsteafgiften til Stiftsøvrigheden, men 1777 blev den sammen med Taarnholm og medfølgende Gods solgt til Chr. Eggers paa Dyrehovedgaard og forblev henliggende under Dyrehovedgaard, da Chr. Eggers Søn, Niels Chr. E., i 1796 solgte Taarnholm til Kammerraad Giersing. Ved Auktionen over N. Chr. Eggers Fallitbo 1825 blev Dyrehovedgaard med tilhørende Gods og Taarnborg Kirke købt af Købmand Theill i Korsør og Grev Holstein, Holsteinborg, og da disse Aaret efter delte Ejendommen imellem sig, tilfaldt Kirken den sidste. Hans Enke solgte 1840 Kirken til Grev V. Moltke, Espe—Bonderup, der atter 1845 solgte den til General Oxholm paa Dyrehovedgaard, og denne afhændte den endelig 1868 for 1000 Rdl. til sin Broder Kmhr. Harald Oxholm paa Taarnholm. Til denne Ejendom har Kirken siden været knyttet, indtil den nuværende Ejer, Godsejer Aug. Bang, fra 1. April 1925 har overdraget den til Sognet. Medens General O. ejede Kirken, tilskødede han 1852 sin Broder et Familiegravsted „til evig Tid“ som Vederlag for Jord, der af denne var givet til Kirkegaardens Udvidelse.

En Søn af Pastor Wad, Gustav W., senere Provinsarkivar i Odense, har i „Kirkehistoriske Samlinger“ 1885 skrevet en Afhandling vedrørende *de præstelige Forhold* i Korsør—Taarnborg. Heraf skal meddeles følgende: Taarnborg Sogn har allerede fra før Reformationen været annekteret til Købstaden, med samme Sognepræst, og dette Forhold blev stadfæstet ved et Kongebrev af 1547, i hvilket det paalægges Sognepræsten at holde en Kapellan, der skulde bo i Korsør, men gøre Almuen i Taarnborg Sogn den Tjeneste aarle og silde, som en Sognepræst er sit Sognefolk pligtig, baade inden Kirken og uden. Men noget senere, henimod 1572, blev det paa Sognemændenes Ansøgning tilladt Kapellanen at tage Bolig derude ved Kirken. Ved denne Lejlighed er der sandsynlig udlagt til Kapellanen en Jordlod paa den gamle Taarnborg Ladegaards Grund, vel de 8 Td. Land, som fremdeles tilhører Præstembedet, og ved samme Lejlighed er der mulig ogsaa tillagt Kapellanen en Del af Sognets Præstetiende. Her ude boede Kapellanen saa omtrent et Hundrebaar, men maatte jo stadig tage til Byen for at assistere baade ved Søndags- og Ugedagsgudstjenesterne. Imidlertid ønskede Sognepræsten, at Kapellanen skulde tage fast Bopæl i Korsør, og han udvirkede 1670 en kgl. Befaling herom. Der skulde da skaffes ham en

TAARNBORG KIRKE I SIN OPRINDELIGE SKIKKELSE.
Tegnet af Arkitekt Erlangsen, Korsør.

Bolig i en af Kirkens Vaaninger. Ved samme Lejlighed blev der fastsat et Regulativ for Præsternes Embedsforhold og Lønninger, og der blev tillagt Kapellanen Præstetienden af Hulby og Bonderup Byer. — Men det holdt haardt for Kapellanerne at forlade Præstegaarden; nogle lod deres Familie blive boende derude, og de fleste opholdt sig vistnok der mere end i Byen. 1729 indgav Kapellan Hansteen en Klage til Kongen, hvori han afmalte Ulemperne baade for Sognet og Præsten. Denne kan ikke lære Menigheden at kende, ikke øve virksom Sjølesorg, ikke føre Tilsyn med Ungdommens Undervisning, hvilket højlig gøres fornødent, især da der ingen Skole er. „Om det saa er Taarnborg Kirke, der tilhører Kongen, saa lider den under, at Kapellanen bor i Korsør; thi den ligger paa vild Mark, hvor ingen andre Gaarde er end den, som Degnen bebor, hvorover den i mange Ting ruineres, saasom der kun er liden og snart ingen Indseende med den.“ — Disse sidste Udtalelser falder lidt mærkelige, da Gaarden ved Kirken, „Taarnborggaarden“, omtales som eksisterende allerede 1681 og udtrykkelig nævnes 1711 og 1721 og senere hen. — Kapellanen maatte imidlertid finde sig i at blive boende i Korsør, kun indrømmedes der ham nogen Lempelse med Arbejdet i Byen, saa han kunde faa mere Tid til Arbejdet ude i Sognet.

Da Kapellanen omsider for bestandig maatte fraflytte sin Præstegaard, har han jo maattet bortforpagte Jorden. Dette omtales ogsaa 1739 i en Redegørelse for Kapellaniets Indtægter (Embedsbøgerne for Korsør og Taarnborg i Landsarkivet). „Den forhenværende Annex-Gaards Avling, da han lejede den bort, indrentede 3 Td. Byg og 2 Læs Høe, anslaaes for 4 Rdl.“ Og der tilføjes helt vemodig: „Annex-Gaarden er ødelagt, Inventarium slet intet.“ — Jorden har rimeligvis været forpagtet til Manden paa Taarnborggaarden, den eneste nære Nabo; dette siges ogsaa udtrykkelig 1792, og saaledes har Forholdet været siden. I Vurderingen til Ejendomsskyld benævnes den: „Mtr. Nr. 3 under Taarnborggaarden“. Den har et Areal af $8\frac{1}{2}$ Td. Land, Hartkorn 5 Skp. 3 Fk. $1\frac{1}{4}$ Alb. — Af denne Lod svarer Præsten aarlig til Korsør Kirke 2 Td. Byg, og denne Afgift kan følges tilbage til 1738. Heraf har Korsør Kirke og senere Korsør Kommune ved flere Lejligheder fundet Anledning til at opstille et Krav paa Ejendomsret til Jorden, uden nogensinde at have prøvet paa at fremføre et Bevis for det berettigede i et saadant Krav. Under Forhandlingerne om Ændring i de præstelige Forhold under Vacansen 1896—97 var dette Spørgsmaal ogsaa paa Tale, men fhv. Borgmester H. Sylow kom til det Resultat, hvilket han privat meddelte den nye Sognepræst, at dette Krav aldeles intet havde paa sig. Paa lignende Maade har Prokurator Strøbech udtalt sig 1870 i Kirkeinspektionen. — Om denne Afgift oprindelig skulde have været en Slags

Husleje, Kapellanen maatte svare til Kirken, siden der 1670 blev indrømmet ham Husly i en af Kirkens Vaaninger?

I Rationalismens Dage, da Interessen for Skolevæsnet var større end Interessen for Kirkevæsnet, blev ved kgl. Resolution af 28/6 1811 bestemt, at det residerende Kapellani skulde nedlægges og en *ordineret Kateket* beskikkes som Overlærer ved Købstadens Skolevæsen. Kapellaniets hidtidige Andel i Offer og Accidenser i Sognene tillagdes Sognepræsten for det forøgede kirkelige Arbejde, ligesom Annexgaarden fra dette Tidspunkt blev overført til Sogneembedet. Men Hovedindtægten for Kapellaniet, Tienden af Hulby og Bonderup, 100 Td. 3 Skp. Byg, blev tillagt Korsør Skolevæsen. — Af denne Tiende maatte imidlertid Korsør efter kgl. Resolution af 2/11 1850 atter afgive de 25 Td. til Taarnborg Sogn til Hjælp til Oprettelse af et Andenlærerembede ved Frølund Skole, idet Sognet havde besværet sig over, at en Del af dets Præstetiende var henlagt til en fremmed Kommunes Skolevæsen. Da der imidlertid samtidig var Vakance i Sogneembedet ved Pastor Gal-skjøts Forflyttelse, blev det paalagt Sogneembedet for Fremtiden at godtgøre Korsør Skolevæsen Beløbet for disse 25 Td. Byg. Man har vel tænkt, med nogenlunde uskadt Samvittighed at kunne lade Sognekaldet betale Gildet, da dettes Tiendeindtægt kort forinden var blevet forøget med 72 Td. Byg ved det nys udskiftede Halskov Distrikts Ansættelse til Tiende. — Denne Afgift af Sogneembedet gav Byraadet dog Afkald paa ved Omordningen 1897.

Ved kgl. Resol. af 27/1 1887 blev Kateketembedet i Korsør nedlagt, og et *Overlærerembede* oprettet i Stedet. Ved denne Lejlighed blev fornævnte resterende 75 Td. af Tienden overført til Sogneembedet, mod at dette aarlig skulde betale 800 Kr. til Byens Skolevæsen. Under den daværende Sognepræsts Embedstid blev denne Afgift dog nedsat til 600 Kr., hvorhos Kommunen forpligtede sig til, saafremt Sognepræstens Advance (Forskellen mellem Tienden og de 600 Kr.) noget Aar maatte synke under 450 Kr., at tilskyde det manglende til Hjælp til at holde en person. Kapellan. — Disse 800 Kr. bliver fremdeles hvert Aar af Taarnborg Sogns Tiendeafløsning betalt til Korsør Skolevæsen. Det vil forstaas, at denne Sag fremdeles er de to Sogne imellem, og at det ikke var hensynsfuldt, at Forhandlingerne om Kateketembedets Nedlæggelse og Tiendens Overførelse til Overlærerembedet foregik bag Taarnborg Sogneraads Ryg. Havde Sognet haft Raadighed over sin fulde Præstetiende, vilde det have været det lettere at faa sit Ønske om en egen Sognepræst opfyldt.

Taarnborg Skolevæsen.

Som i alle andre Sogne har der ogsaa i Taarnborg Sogn fra gammel Tid været en Degn, der medvirkede ved Gudstjenesten og meddelte Børnene den nødtørftigste Christendoms Kundskab. Skoler fandtes kun paa Ryttergodset, Krongodset, og i de Sogne, hvor Godsejeren havde Interesse og Offervillighed for Sagen. *Degnen i Taarnborg* havde sin Bolig ved Kirken. Den er paa Matrikulkortet af 1796 fremstillet som en lille firlænget Gaard, umiddelbart op ad Kirkegaardens Sydmur, med en lille Have mod Øst, som strækker sig ud over Indkørselen til den nuværende Holdeplads. Vejen, som nu følger Kirkemuren, løb dengang Syd om Degneboligen. Paa samme Kort er N. V. for Kirken som „Degnens Jord“ afsat en lille Lod paa 1 Fjk. 1½ Alb. Htk.

I en Indberetning til Stiftet 1802, som findes afskrevet i Præstens Embedsbog, opføres Degneembedets Indtægter saaledes: 1) Degnekornet af Sognet bestaar af 4 Td. Rug fra Bonderupgaard og 46 Td. Byg af Sognets Beboere. 2) Degnens Julerente ca. 9 Rdl. aarlig. 3) Højtids-offer 12 à 13 Rdl. til hver Højtid. 4) Accidentser 14—15 Rdl. aarlig. 5) Til Degnekaldet er lagt 1 Skp. fri Hartkorn. 6) Degneboligen, bestaaende af 4 Længder.“

Den *første Lærer* i Taarnborg Sogn var N. Jensen Todbjerg; af ham er bevaret en Ansøgning om Forflyttelse til Biskoppen af 6/2 1800, i hvilken man finder følgende Oplysninger: Han har siden 1796 været Skoleholder i Byerne Frølunde, Svendstrup, Halseby og Tjæreby, efter Degnen Hr. P. Chr. Bruuns mindelige Afstaaelse og efter en Del af Sognets Forlangende, med samme Løn som Degnen med noget Tillæg. Men hans Kaar har ikke været lystelige. De første fire Aar havde han selv betalt Husleje i en Bolig, som var aldeles uskikket til Skole. Nu havde Godsejeren N. Chr. Eggert paa Dyrehovedgaard overladt ham et Fæstehus, men det blev ikke repareret, og Sognemændene vilde ikke engang opgrave Grøfterne om Huset, sigende „at det ikke var nogen funderet Skole“. Beboerne holdt Børnene fra Skolen: Afstandene var for lange og Vejret for daarligt. For at forekomme disse Udflugter havde Sognepræsten paalagt ham ugentlig at gaa rundt til de andre Byer; men endda holder Forældrene Børnene hjemme. „Maa jeg ikke da, i den liden Cirkel, jeg er sat, hellere ønske at forlade slige haardnakkede forhærdede Mennesker?“ — Præsten anbefalede Ansøgningen paa det bedste og roser ham for „utrættelig Flid og Nidkjærhed“.

Men endnu samme Aar fik Sognet sin Skole „funderet“. Paa et Aastedsmøde i Frølunde 1. Dec. 1800 blev vedtaget følgende: 1) Skole-

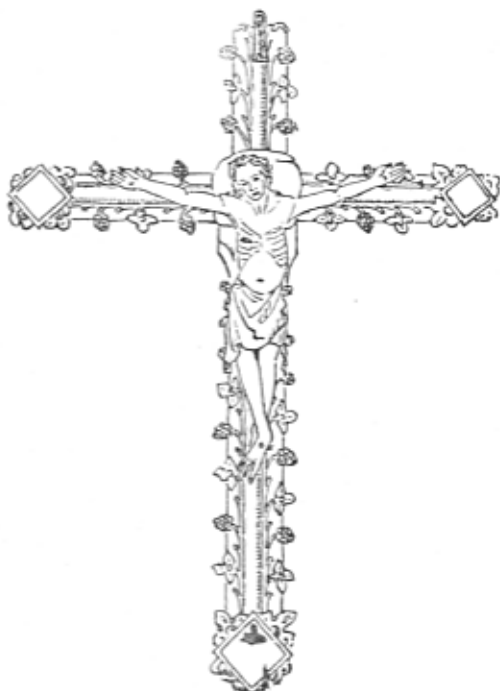
holderen nyder 6 Rdl. i aarlig Løn af Skolekassen og 2 Rdl. 4 M. 8 Sk. af Stiftskassen i Lysepenge (til Altarlysene). 2) $\frac{1}{2}$ Fk. Rug, 1 Fk. Byg og 1 Læs Byghalm af hver Td. Hartkorn i Skoledistriktet (altsaa ikke af Hulby og Bonderup). 3) 30 Læs Tørv og 150 Lp. Hø efter Skolepatronens Repartition. 4) 2 Sk. ugentlig af hvert Barn, som af Sognepræsten ansættes at bør søge Skole. 5) Skolejord, for nærværende Tid Nr. 7 yderst i Frølunde Mark ud til Stranden, af Htk. 7 Skp. 1 Fk.; men formedelst denne Lods Fraliggenhed lovede Hr. Eggers at udlægge til Skolejord, naar den bliver fæsteledig, en ved Skolen liggende Huslod paa $5\frac{14}{16}$ Td. Land, som kaldes Laadsagerloden. 6) Til Skolestue og Lærerens Bolig er opført en ny Stuebygning paa 7 Fag; Udhuset er 6 hele og 2 halve Fag ældre Bygning. — Paa denne Plads har Skolen ligget siden; Stuehuset er nyopført 1858; Skolelokalet blev udvidet ved Oprettelsen af Andenlærerembedet 1850 og afløst af en ny, smuk Skolebygning 1904. Den nys nævnte Jordlod har tilhørt Skolen, indtil den blev frasolgt 1905. Tidlig i forrige Aarh. overlod Godsejeren Læreren en mindre Lod til Udvidelse af Haven. — Den før nævnte Degn, Hr. Bruun, døde først 1808. Om han har varetaget Degnegeringen til sin Død, og hvorledes han blev pensioneret, melder Historien intet. — Biskop Balle visiterede Frølunde Skole 22/5 1802 og uddelte nyttige Bøger til de flittige Børn.

Det skal senere omtales nærmere, hvorledes Ped. Jensen paa Bonderup 1728 byggede et Skolehus i *Hulby* og antog og lønnede en Skoleholder. Om de efterfølgende Ejere af Bonderup har opretholdt denne Skole, vides intet. Det hedder sig, at Børnene fra dette Distrikt i Beg. af forrige Aarh. har søgt til Vemmelev Skole. Det er dog sandsynligere at antage, at det har været Gryderup, som ligger nærmere, og hvor der fandtes en Skole 1800. Først 1828 fik Distriktet sin egen Skole. Skolekommissionen købte dette Aar af Grev Moltke et Hus med Vænge, af Htk. 1 Skp. 1 Fk., i Hulby By for 250 Rdl., og samme Aar af Bmd. Jens Frølund paa Hulby Mark en Jordlod paa 6 Skp. 2 Fk. $2\frac{3}{4}$ Alb. for 454 Rdl. Samme Aar udstedte Skolekommissionen til Amtets Skolelærer-Hjælpekasse en Obligation for 925 Rdl. med 1. Prioritet i Hulby Bys nyopførte Skolebygninger med tilliggende Vænge og Skolelod paa Hulby Mark. Skolebygningen bruges fremdeles, kun er der foretaget en Udvidelse af Lærerens Bolig.

Aar 1891 blev Tjæreby og Halseby udskilt fra Frølunde Skoledistrikt og en Skole opført paa *Tjæreby* Mark.

Den betydeligste af Lærerne i Taarnborg Sogn har utvivlsomt været *Vilh. P. Ferdinand Buchman*, som tog sin Afsked 1895 efter at have arbejdet i Frølunde Skole i 40 Aar. Han har vel nok en Aarrække været den Mand, hvis Ord havde mest Vægt i Sognet, og det

var ikke med Urette, thi han ofrede Sognet alle sine rige Evner. Han oprettede og ledede i mange Aar en Sangforening, fra hvilken mange af den ældre Slægt bevarer gode og glade Minder, og det var ham, som tog Initiativet til Oprettelsen af Brugsforeningen og Sognets Sparekasse. Efter sin Afsked flyttede han til København, hvor han døde 13/3 1899, men han blev jordet paa Taarnborg Kirkegaard ved sin forudgangne Hustrus Side.

Krucifix i Taarnborg Kirke.

DYREHOVEDGAARD (TAARNBORG).

TIL KORSØR SLOT maa tidlig have hørt en Ladegaard i Nærheden af Slottet, altsaa en anden end den foran omtalte Ladegaard til den gamle Borg ved Kirken. Den antydes, saa vidt vides, første Gang 1557, da det hedder, at Lensmanden til sit og Besætningens Underhold bl. a. nyder „al Avlen til Slottet“ (Korsør Hist. Pag. 120). Aar 1631 nævnes: Korsør Ladegaard med Lade, Stalde osv., hvoraf en Del er opført i den forrige Lensmands Tid (Pag. 113). Aar 1669 blev Korsør Ladegaard, 38 Td. Htk., med et øde Byggested, af Kronen udlagt til Amtmand *Hugo Lützow*. Gaarden er sagtens lagt øde af Svenskerne. Allerede 1671 solgte han den igen til Raadmand *Hans Jørgensen* i Korsør. — Fra det følgende Aar foreligger en Fortegnelse over Gaardens Tilliggende: 1) Svinenæs og Kjællinghoved samt Dyrehoved med Egø; Lilleø, Lammehaven og Magleø; deslige den Jord i Korsør Bymark og i Flakkebjerg, i alt 32 Td. Htk., som Hugo Lützow har bekommet i Udlæg. 2) Halseby Sø, 10 Td. 4 $\frac{1}{2}$ Skp. Htk. 3) Et Stykke ved Svendstrup, kaldet Stibjerg, 10 Td. Htk. 4) Et Stykke Jord paa Hulby Mark, kaldet Stubager, 5. Td. Htk.; i alt 57 Td. 4 $\frac{1}{2}$ Skp. Htk.

Saa gik Gaarden ret hurtigt fra Haand til Haand. I Salgsskødet 1709 fra Oberstløjtnant Anders Trolle paa Hellerup til Forpagter *Uldrich Mogensen* paa Brahetrolleborg hedder det: Korsør Ladegaard, „*nu kaldet Dyrehovedgaard*“. Dette Navn hidrører fra det S. Ø. for Gaarden udskydende Næs (1231: „Digræhoueth“).

Efter Landgildematriklen af 1662 maa Størstedelen af Taarnborg Sogn paa dette Tidspunkt have tilhørt Kronen; det meste af den nordlige Del under Korsør Slot, den sydlige, Hulby og Bonderup, vistnok under Antvorskov Slot. Et Par Aar efter Svenskekrigen blev Størsteparten af Frølund og Tjæreby solgt til et privat Interessentskab, ligeledes afhændedes 4 Gaarde og 2 Huse i Svendstrup. Disse sidste kom senere under Bavelsegaard, hvortil de hørte, da Halskov Overdrev blev udskiftet 1759. Atter efter Udgangen af den store nordiske Krig skete et Salg af Krongods, men mærkeligt nok synes en Del af de Gaarde i Frølund

og Tjæreby, som blev solgt ved denne Lejlighed, at have været iblandt dem, som blev afhændede ved det forrige Salg; de maa altsaa igen være vendt tilbage til Kronen. Uldrich Mogensen paa Dyrehovedgaard købte ved denne Lejlighed 6 Gaarde i Tjæreby og det meste af Halseby, og hermed vistnok tillige „Taarnborggaarden“, Gaarden ved Kirken. — Et Par Aar efter blev til forskellige solgt 12 Gaarde i Frølunde med 3 Bundgarnsstader samme Sted.

Da U. Mogensen 1741 solgte Dyrehovedgaard til *Sieur Povel Hein* af Nyborg, opførtes Bøndergodset med 204 Td. Htk. Om det er Mogensen eller Hein, der af Kronen tilkøbte den resterende Part af Svendstrup, har man ikke faaet oplyst; i hvert Fald tilhørte denne Dyrehovedgaard, da Halskov Overdrev 1759 blev delt mellem Korsør, Dyrehovedgd. og Svendstrup By. — Paa Peder Langelands Kort af 1762 ses, hvor lidet det opdyrkede Areal under Gaarden dengang har været: Lammehaven, Lillemarken og Marken N. for Egø; Arealet N. for Vejen, op mod Kjællinghoved-Halvøen, kaldes „Nymarken“ og er altsaa nylig taget under Plov. Alt N. for disse Marker laa i Overdrev.

Povel Hein solgte 1766 Gaarden til *Chr. Egggers*, Forvalter paa Dragsholm. I Skødet opføres Godset saaledes: Hovedgaarden med 45—1—3— $\frac{1}{4}$ Htk., herunder Stibjerg, Rennebjerg og Fladbjerg Jorder samt Stubager paa Hulby Mark, 4 Huse paa Gaardens Mark og et Bundgarnstade paa Stibjerg. Bøndergodset udgjorde 222—1—2— $\frac{1}{5}$ Htk. og omfattede: „Taarnborg Sogn og By“ (det vil sige „Taarnborggaarden“) med 8—2—1— $\frac{1}{2}$ Htk., i Svendstrup 5 Gaarde og 8 Huse, i Frølunde 9 Gaarde og 13 Huse, i Tjæreby 5 Gaarde og 5 Huse, i Halseby 5 Gaarde og 3 Huse, i Ormslev 3 Gaarde og 1 Hus, endvidere i Fæste en øde Universitetsgaard i Frølunde paa 5—5—0—1 Htk., som blev drevet af tre Bønder sammesteds. — Aar 1770 afhændede Kongen til Egggers for 500 Rdl. „den os hidtil forbeholdte Jagtret“ over Godset i Taarnborg Sogn og Halskov Overdrev, saavel paa Land som i Stranden, Coursen (Kaasen) og Fjorden, at tilhøre ham og efterkommende Ejere af Dyrehovedgaard. — Aar 1774 købte Egggers af Anvorskov Ryttergods Taarnholm med dertil lagt Gods.

Den 3. Juni 1793 udstedte Egggers til Fordel for sin Søn, Landeværnskaptajn *N. Chr. Egggers*, en Arvedisposition, der begynder saaledes: „Jeg Chr. E., som ved en Del Aars Arbejde under Guds Velsignelse er bleven Ejer af Jordegodserne Dyrehovedgaard og Taarnholm, ligesom og Fader til syv Børn, men deriblandt kun en Søn, fastsætter . .“ for at hans Hustru efter hans Død skal faa sit anstændige Underhold, og for at der ikke skal opstaa Tvist imellem hans Børn, at der intet Skifte skulde foretages efter hans eller hans Hustrus Død, — men at Sønnen efter hans Død tiltræder alle hans Ejendomme med følgende

Forpligtelser. . . overfor Moderen og Søstrene (hvoraf den Gang de tre var gifte, den ene med Kapt. v. Lützw). — Kort efter Faderens Død tilskødede N. Chr. Eggers 12/1 1796 Taarnholm til Kammerraad Ped. Jensen Giersing paa Nordruplund for 60.000 Rdl. Mærkeligt nok maatte han Aaret efter optage et Laan paa 20.000 Rdl. hos Sukkerraffinadør H. Ladiges i København; — mon hans Forpligtelser overfor Familien allerede begyndte at blive ham byrdefulde? — I Pantebrevet opregnes Dyrehovedgaards Tilliggende: Under Hovedgaarden 45—1—3— $\frac{1}{2}$ Htk.; dertil 5 Hovmarkshuse og 1—7—2— $2\frac{1}{2}$ Skovskylds Htk.; Bøndergods 256—3—2—1 Htk., saaledes beliggende: i Svendstrup By 7 Gaarde og 12 Huse, i Frølunde 7 Gaarde og 22 Huse, i Halseby 7 Gd. og 4 H., i Tjæreby 9 Gd. og 6 H., i Ormslev By 2 Gd., i Lynge Sogn, Lindebjerg By, 1 Gd. og 3 H. samt et Overdrev med 9 Td. Land Skov, endvidere Taarnborg Kirke. Denne, samt Ejendommen i Lindebjerg, havde hørt til Taarnholm, men blev lagt til Taarnborg ved Salget af Taarnholm; derimod medfulgte „Taarnborggaarden“ (ved Kirken) i dette Salg. — Den Del af Svendstrup, som endnu i 1759 hørte under Bavelse, maa efter dette Tidspunkt være købt til Dyrehovedgaard.

Det var N. Chr. Eggers, som omkring 1800 byggede Hovedbygningen paa Dyrehovedgaard; den ligner ganske Hovedbygningen paa Taarnholm, som 1798 blev opført af Giersing, og maa vel være bygget af samme Arkitekt. — Men Eggers kunde ikke klare sig; der siges, at hans Svogre var ham for haarde. Han maatte optage det ene Laan efter det andet, til sidst i sit Indbo. I November 1821 maatte Amtmand Stemann befale Amtsforvalter Rambusch at overtage Godset for resterende Skatter, og der fandtes da paa Gaarden kun 15 Malkekøer. Jørg. Kruuses Søster, Enke efter Fæsteboelsmand Ped. Rasmussen paa Dyrehovedgaards Lillemark, har fortalt, at Eggers var saa langt nede, at en af hans Fæstere tilbød ham midlertidigt Husly. Senere boede han nogle Aar hos Stadslæge Hansen i Korsør og døde her 1841.

Ved Tvangsauktionen 1823 købte Købmand *Chr. Ernst Fr. Theill* i Korsør og Grev *Fr. Ad. Holstein-Holsteinborg* Dyrehovedgaard for 47.283 Rdl. Næste Aar delte Køberne Ejendommen imellem sig, saaledes at Hovedgaarden med det nærmest liggende Gods tilfaldt Theill, Resten, 169 Td. Hartkorn, tilfaldt Grev Holstein: i Ormslev 13—6—1, i Halseby 34 Td., i Tjæreby 71—2—3—2, i Frølunde 45—3, samt Ejendommen i Lindebjerg og Taarnborg Kirke. — Denne Part, som fra nu af kaldtes „*Dyrehovedgaards Gods*“, blev 1840 af Grev Holsteins Enke for 38.000 Rdl. solgt til Grev Moltke paa Espe—Bonderup, som henlagde det under Bonderup. Under Dyrehovedgaard forblev 84 Td. Hartkorn: i Svendstrup 41—3—1—3, i Frølunde 28—7—2, i Tjæreby 2—7—1—2 og i Halseby 10—3—1—1. — Købmd. Theills Enke, Anna Cathrine Han-

sen, afstod 1834 Dyrehovedgaard til sin Søn, cand. phil. *Andr. Rik. T.*, der allerede 1838 solgte den til Grosserer *Ferdinand Ree* i Hamborg, og denne afhændede den atter 1841 til Kmhr.-General *Valdemar Oxholm* for 100.000 Rdl. Hovedgaardens Størrelse var den samme som Aar 1797, af Areal 565 Td. — Det var General O., som med kgl. Bevilling af 1845 ændrede Gaardens Navn til *Taarnborg*.

Vi vil nu standse lidt og se, hvorledes Taarnborg Hovedgaards Tilliggende har naaet sin nuværende Størrelse — til Dels paa Fæstebøndernes Bekostning.

Ved Delingen af Halskov 1759 fik Svendstrup By svarende til 60 Høveders Græsningsret udlagt *den østlige Del af Overdrevet*, Arealet Ø. for en Linje, draget fra Stranden mellem Kællingbækkens Udløb og Bøgekuld, Østen om Lyshøj op til Stibjerg Gærdet, og den paa dette Areal liggende „Brændemose“ til Tørveskær.

I Anledning af Svendstrup Bys Udskiftning 1797 blev der foretaget et Magelæg, hvorved fornævnte Del af Overdrevet tilfaldt Dyrehovedgaard, og en Del af Hovedgaardens Jord, som laa paa Svendstrup By-mark imellem Bøndernes Jord, tilfaldt disse. Dette Magelæg, hvormed Bymændene erklærede sig tilfreds, og som af Landvæsenskommissionen blev fundet fordelagtig for disse, begrundedes ved, at Dyrehovedgaard fik et nærmere liggende Areal i Bytte for et fjernere, og at Bønderne fik vistnok et noget mindre, men til Gengæld opdyrket Areal i Bytte for et uopdyrket og ved at faa det mellem Byjorderne liggende Areal til Fordeling slap for at faa udvist Udlodder i det længere fraliggende Overdrev. — De til Hovedgaarden liggende Jorder, som saaledes tilfaldt Svendstrup, var Rennebjerg, Brede Fladbjerg, Høje Fladbjerg og tillige af Hovedgaardens gamle Marker Stibjergsmarken paa 39 Td. L., i alt 66½ Td. L. Overdrevet, som tilfaldt Hovedgaarden, udgjorde 76½ Td. L., dog blev Brændemosen forbeholdt Bymændene. Dette Mage-læg blev stadfæstet af Rentekamret 1799.

Da „*Brændemosen*“ nu saaledes var kommet til at ligge inde paa Hovedgaardens Jord, begyndte Godsejerne at forberede dens Inddragelse. Fra 1840 maa Bønderne i Fæstebrevene fraskrive sig Ret til Tørveskær i Brændemosen, mod at der indrømmes dem Ret til at skære et vist Antal Læs til Hælften i andre paa Hovmarken liggende Moser. Og endelig blev Brændemosen ved et Magelæg 1852 indtaget under Hovedgaarden, som derfor forpligtede sig til at udlægge til Bondebrug et Stykke af de under Gaarden liggende Mtr. Nr. 1 B og 1 D, saasnt Brugsretten op-hørte for de daværende Brugere af disse Lodder. Ved dette Magelæg blev Mtr. Nr. ombyttet, saa det omhandlede Areal nu betegnes som Mtr. Nr. 36 af Svendstrup By, medens Brændemosen har faaet Mtr. Nr. 1 B og 1 D. — I Taarnborg Jordebog af 1892 hedder det: „Dette Mage-

læg er udført saaledes, at Brændemosen er gaaet ind under Hovedgaardens Hartkorn", og med Mtr. Nr. 36 betegnes nu en Huslod, der er udlagt af Hovedgaardens Mark, og findes særskilt opført i Jordebogen. Det er Arealet V. for Stibjerg; men det skal endnu ikke være blevet udlagt til Bondebrug.

Bondejorden paa Halskov.

Det er under Korsørs Historie omtalt, hvorledes det lykkedes General Oxholm at faa undraget Bønderne i Svendstrup og Halseby det dem ved Udskiftningen af Halskov 1843 som Vederlag for 80 Høveders Græsningsret tildelte Areal paa 203 Td. L. paa Nordspidsen af Halvøen. Denne interessante Sag skal her nøjere fremstilles.

Allerede tidlig kastede Godsejerne milde Blikke til Bøndernes Græsningsret. Der fandt 1804 en Forhandling Sted mellem Korsør By og Godsejerne paa Fæsternes Vegne om Udlægning af et Jordareal som Vederlag for Græsningsretten. Vel førte dette ikke til noget, men da det var at vente, at Spørgsmaalet engang vilde blive afgjort i denne Retning, kunde det vel være værd i Tide at sikre sig denne Græsningsret. — Da Grev Holstein og Theill 1825 delte Godset, forpligtede Greven sig til, saasnart Fæsteledighed indtraf, at fratage Bønderne i *Halseby* Græsningsretten og overdrage den til Dyrehovedgaard. Men da i Henhold hertil Theills Enke vilde fratage en Gaardmand Rettigheden, søgte Bønderne, der havde dannet en Forening til gensidig Beskyttelse, hende, og de fik Medhold ved Flakkebjerg Herredstings Dom af 18. Oktober 1827, under Paaberaabelse af den tidligere Højeretsdom af 1771. Da Greven saaledes ikke kunde overholde sin Forpligtelse, affandt han sig med Fru Theill ved at yde 10 Mk. aarlig pr. Høved for Halsebys Vedkommende, hvilket Vederlag ved Fæsteskitte skulde paalægges de nye Fæstere.

Men Attentatet paa Græsningsretten blev ikke derfor opgivet; ogsaa Godsejer Ree syslede med det, og for hans Eftermand, General Oxholm, lykkedes det. Denne indgav en Forespørgsel til Rentekamret, som dette i November 1843 besvarede saaledes: at der fra Kammerets Side intet vidstes til Hinder for, at Græsningsretten eller det eventuelle Vederlag herfor (i udlagt Jord) ved Gaardenes Bortfæstelse forbeholdtes og inddroges under Hovedgaarden, saaledes som det allerede ved nogle Fæstebreve var sket (i Svendstrup), da Vederlagsjorden som forhenværende Købstadsjord ikke tilforn havde været bestemt til Bondebrug, — paa det Vilkaar, at Hovedgaarden overtog det tilsvarende Hartkorn, og

der ikke skete nogen Forøgelse af Hoveriet til denne. — En mærkelig Favorisering af Godsejerne paa Fæsternes Bekostning skulde man synes! — Derefter indgik Oxholm 1846 en Overenskomst med Grev Moltke, hvori denne i Henhold til det af Grev Holstein forhen omtalte Tilsagn lovede denne ved Fæsteskitte eller ved Salg af sine Gaarde i Halseby at fraskille Græsningsretten og overdrage den til Taarnborg, dog paa det bestemte Vilkaar, at hvis Sagen skulde afføde Proces, skulde Greven og hans Eftermænd helt være udenfor. Greven maa altsaa have haft en Følelse af, at Sagen var noget laadden.

Nu var Præmisserne i Orden, og Aktionerne kunde begynde. Ja, allerede Aaret før havde Oxholm gjort et indledende Skridt. Han indgik en Overenskomst med Bønderne, hvorefter disse gav Afkald paa den dem hidtil indrømmede Færdsel gennem Hovmarken og blev henvist til at drive Kvæget til Halskov langs Stranden N. om Stibjerg. Det var jo, særlig for Bønderne i Halseby, en lang og træls Omvej, saa det har neppe været med Glæde, de er indgaaet paa „Overenskomsten“. — Det næste Skridt, Oxholm foretog sig, var at faa Bondejorden paa Halskov delt; Bønderne var jo ikke alle Fæstere under Taarnborg, saa der maatte gaas frem imod dem paa forskellig Maade. Det var efter den gamle prøvede Grundsætning: „Del og hersk“! Ved denne Deling, som blev foretaget 1852, blev der tildelt Selvejer Hans Vedel paa Svendstrupgaard for 8 Høveders Græsning en Lod paa $10\frac{1}{2}$ Td. L. i det nordøstlige Hjørne af Bondejorden. Syd for ham fik Manden paa Taarnborggaarden (ved Kirken), Fæster under Taarnholm, udlagt $8\frac{1}{2}$ Td. L., ligeledes for 8 Høveders Græsning. Vest for dem fik 5 Mænd i Halseby, Fæstere under Bonderup, for $11\frac{1}{2}$ Høved udlagt 31 Td., og til 11 Mænd af Svendstrup, alle Fæstere under Taarnborg, blev for $41\frac{1}{2}$ Høved udlagt Resten af Arealet, Partiet om Lejsøen, med denne $153\frac{1}{2}$ Td. L.

Men nu begyndte Bønderne at røre paa sig. Allerede noget tidligere havde de til Indenrigsministeriet klaget over, at Oxholm havde begyndt ved Fæsteskitte at fratage sine Bønder (i Svendstrup) Græsningsrettighederne, men Ministeriet havde 1. Marts 1851 svaret, at Spørgsmaalet, hvem Græsningsretten eller det som Vederlag herfor udlagte Areal tilhørte, maatte afgøres ved Domstolene. At der ikke fra det Offentliges Side var Anledning til at anlægge Sag, saa meget mindre, som den omhandlede Jord var Købstadsjord. Derimod kunde Bønderne faa indrømmet fri Proces, om de vilde anlægge Sag.

Dette gjorde saa Bønderne. De indgav April 1852 Klage til Forligskommissionen, hvori de med Henviisning til Højesteretsdommen af 1771 og Herredstingsdommen af 1827 udtaler: „Ikke desmindre har Godsejerne nu ad forskellig Vej søgt at tiltage sig og indlægge under Hovedgaarden den til Fæstestederne fra Arilds Tid med sær Ejendoms-

ret knyttede Græsningsret, idet de dels i Fæstebrevene udtrykkelig have reserveret sig den for sig selv, dels have forbeholdt sig ved Opsigelse at komme i Besiddelse af den, og dels endelig have paalagt Besidderne Byrder for dens Afbenyttelse (Grev Holsteins 10 Mk.), der ganske strider mod den Bønderne ved Højesteretsdom tillagte Ret."

Det kom ikke til Forlig, og 13. Maj stævnedes Byfogeden i Korsør paa Begæring af Bønderne i Svendstrup og Halseby Oxholm og Grev Moltke til at møde for Retten 7. Juni. Overretssagfører Damkier førte Sagen for Bønderne, Overretssagfører Kraft for Godsejerne; for denne sidste mødte Godsforvalter Juulmann paa Taarnholm. Ved det tredje Retsmøde mødte med Fuldmagt fra Damkier Malermester Dahl fra Korsør. Denne maa have været en alsidig Mand, tidligere har vi mødt ham i Egenskab af Entreprenør og Civilingeniør, han møder nu som Lovkyndig; men her synes han ikke at have været saa heldig. — Den 13. November 1852 faldt Dommen. — I Præmisserne hedder det, at Grev M. i Henhold til førnævnte Overenskomst af 1846 med Oxholm havde paa-staaet sig Sagen uvedkommende, hvilket blev taget til Følge, dernæst at Oxholm havde paa-staaet Sagen afvist, „fornemmelig grundet paa, at en Mængde forskellige Sagsøgere samlede ere optraadte i Sagen og have forelagt Retten Spørgsmaal, der ingenlunde kunne besvares paa samme Maade, idet selv om Hovedresultatet endogsaa maatte blive det samme, det dog for hver enkelt maatte bygges paa højst forskellige Grunde." — (En tynd Begrundelse skulde man synes! Læg Mærke til den før omtalte Taktik: „Del og hersk".) — Videre hedder det i Præmisserne: „Denne Paastand have Citanterne søgt at imødegaa, og søgt deres Berettigelse i at optræde samlet dels deri, at de maa anses som Samejere, dels deri, at samtlige have Interesse i Sagens Afgørelse", (hvilket lyder meget fornuftigt). — Videre hedder det: Nogle af Citanterne er endnu i Besiddelse af deres Græsningsret, og disse, der intet Tab har lidt og mulig ej heller kommer til at lide et saadant, kan ikke for Tiden anses for berettigede til at anlægge Sag. De øvrige maa vel være berettigede til ved Domskendelse at ville reklamere de Rettigheder, de mener sig berøvet med Urette, men der skønnes ikke, at der mellem disse Citanteres Fordringer findes en saadan Sammenhæng, at den kunde berettige dem til at inklade deres Sager under ét Søgmaal. Desuden tilsigtede Bønderne ikke en endelig Afgørelse ved nærværende Dom, men indrømmede, at deres Fordringer senere vilde blive Genstand for særskilte Sager, og det var uoverensstemmende med Proceslovgivningen at lade en Sag paadømme i to Afdelinger. Thi kendes for Ret: „*Nærværende Sag afvises.*"

Bønderne maa sikkert være blevet noget lange i Ansigtet; Sagen blev afvist af formelle Grunde, og Realitetsspørgsmaalet fandt ingen

Afgørelse, blev end ikke nævnt med et Ord. Har Bønderne, som det synes, haft Tanke om at forfølge Sagen videre, maa de have opgivet det; de har aabenbart tabt Modet.

Af foranstaaende fremgaar, at Godsejeren *allerede forinden* denne Domskendelse forsøgsvis havde frataget nogle Fæstere Græsningsretten. Vi vil nævne et Par Exempler paa, under hvilken Form dette skete, hentet fra Taarnborg Fæsteprotokol (i Gaardens Arkiv). I Fæstebrevet af 21/4 1842 til Bmd. H. Jensen i Svendstrup, endnu i Ferdinand Rees Tid, hedder det: det er Tvivl underkastet, om den 4 Høveders Græsningsret, som den forrige Fæster har benyttet paa Halskov, virkelig er dette Boelssted tillagt, hvorfor denne Ret forbeholdes og ej tilfæstes H. Jensen; men ønsker han at afbenytte den, skal det være ham uforment, mod at han betaler Afgiften til Korsør (2 Mk. pr. Høved, i Henh. til Højesteretsdommen 1771). — I Fæstebrevet af 16/12 1844 til Gmd. J. Christensen Vedel i Svendstrup hedder det: den af forrige Fæster benyttede Græsningsret for 5 Høveder maa Fæsteren benytte indtil videre mod aarlig Betaling til mig af 10 Mk. pr. Høved samt 2 Mk. til Byens Kæmnerkasse. Dog bliver denne Ret hans Fæste aldeles uvedkommende, og det skal uden nogen Modsigelse fra hans Side staa mig frit for med Varsel inden Aarets Begyndelse at disponere over samme Ret paa anden Maade. — Endelig hedder det i Fæstebrevet af 28/3 1848 til Gmd. N. Hansen i Svendstrup: den af den forrige Fæster benyttede Græsningsret til 5 Høveder bliver N. H. aldeles uvedkommende, hvorimod der aarlig skal blive ham godtgjort 10 Mk. for Afsavnet. — Som man ser, en fint afpasset Gradation!

Det første, der *efter Domsafsigtens* høres om Sagen, er, at Oxholm ved Prokurator Hartnack i April 1854 indgaar Overenskomst med Gaardmændene i Halseby (godkendt af deres Godsejer, Grev Moltke), hvorved disse fraskriver sig deres Græsningsret til fri Disposition for Oxholm mod, saa længe de bliver ved Fæstet, hver at faa et aarligt Vederlag af 18—20 Rdl. Overenskomsten slutter ret karakteristisk: „Vi erkender derhos, at vi aldeles ingen Ret eller Del har i Halskov Overdrev eller Brugsret i samme og forbinder os til ingensinde overfor nogen som helst at formere Paastand derpaa.“ — Det er omtrent lige saa dyrt bekræftet som ved Edsaflæggelse! — Da Fæster N. Henriksen paa Taarnborggaarden under Taarnholm døde samme Aar, var Spørgsmaalet for denne Gaards Vedkommende jo løst med det samme, og Kmhr. Harald P. Oxholm mageskiftede til sin Broder, Generalen paa Taarnborg, den Gaarden udlagte Jordlod paa Halskov mod et Hus i Nærheden af Taarnborg Kirke og en mindre Pengesum. — Med sine egne Fæstere i Svendstrup har Oxholm sikkert haft let ved at komme til Rette. De, som sad ved Fæstet, har faaet et aarligt mindre Vederlag

som atter bortfaldt ved Fæsteskitte eller Køb. I Pantebogen findes kun noteret et Par Tilfælde. Da fornævnte Fæstegmd. N. Hansen i Svendstrup 1853 købte sin Gaard, bortfaldt ved Salget det Vederlag paa 5 Rdl. og 5 Mk. aarlig, som ved Fæstets Indgaaelse var tilstaaet ham, fordi Græsningensretten blev holdt udenfor Fæstet. — Selvejer Hans Vedel afstod sine 10 Td. L. paa Halskov for 1000 Rdl. Vel var dette Areal uopdyrket og ikke af bedste Sort, men Prisen synes dog lav, og overfor en Selvejer har der jo ikke kunnet være Tale om Tvang.

Den officielle Afslutning skete et Par Aar senere. Oxholm erhvervede 1. November 1859 en kgl. Bevilling, som tilsagde ham Ejendomsretten over Bondejorden paa Halskov, af Hartkorn 6 Td. 5 Skp., paa Vilkaar, at han gennem Avertissement med Aars og Dags Varsel indkaldte dem, som kunde mene sig adkomstberettigede. Da ingen meldte sig, blev Oxholm ved Korsør Byret 4/3 1861 kendt ejendomsberettiget.

Inddæmningsarbejder.

En anden betydelig Tilvækst fik Taarnborg paa en mere tiltalende Maade, kun paa Skønhedens Bekostning, ved de store *Inddæmnings- og Udførringsarbejder*, som fandt Sted i Fyrrerne, og hvorved der indvandt 317 Td. L. Disse Arbejder blev paabegyndt under Ferdinand Ree og fuldført under Oxholm. — Øerne Lilleø, Magleø og Fgø blev ved Dæmninger forbundet med hverandre indbyrdes og med Fastlandet. Herved indvandt 168 Td. L. Samtidig blev den Del af Noret, der laa V. for den gamle Vejdæmning („Kongebroen“) ved Haneklint, udtørret. Hidtil havde denne Vig staaet i Forbindelse med det øvrige Nor gennem en Aabning i Dæmningen, hvorover førte en Bro. Denne Aabnings Plads kendes endnu ved den lille Dam N. for Haneklint, som er fremkommet ved Udkæring af Strømmen. Nu blev Gabet tillukket, Vejdæmningen forhøjet og forstærket og Vandet udpumpet. Dette Areal, 149 Td. L., har hidtil mest henligget som Eng, men er i de sidste Aar delvis taget under Plov, efter at Hofjægerm. Neergaard har ladet Afvandingskanalen, der Øst om Gaarden fører til Vandmøllen ved Lilleø, uddybe.

Aar 1846 fik Oxholm Rentekammerets Tilladelse til at foretage endnu et Inddæmningsarbejde, hvorved den lille Holm med det mærkelige Navn „Gottskalk“ (gml. Tysk: „Guds Tjener“) blev landfast. Det indvundne Areal, ca. 30 Td. L., blev fordelt til fire tilstødende under Taarnborg hørende Fæsteejendomme, Halseby Mølle, Gneverskovgaarden og to Boelssteder. Gneverskovgaarden var Aaret forinden købt fra

Bonderup, aabenbart med Inddæmningen for Øje, og et Par Aar efter denne, 1852, blev alle Stederne solgt til Selveje med deres Andel i det inddæmmede Areal. Paa Boelsstedet N. for Inddæmningsstedet sad Hans Struve, det tilsvarende S. for Inddæmningen blev solgt til Skytten paa Taarnborg, L. P. Rahbe, som her anlagde sit Teglværk. Bygningerne til det sidstnævnte Boelssted staar endnu og bruges til Lejeboliger. Gneverskovgaarden indehavdes af Gmd. J. Madsen; Møllen, „Stubbe Vejr mølle“, hørte til en Gaard i Halseby med Tilliggende 2—5—1—1 Htk., der indehavdes af Møller Jul. Astrup og var købt til Dyrehovedgaard 1842.

„Gneverskov“, i ældre Tid „Gneveskov“, har oprindelig været en Skovstrækning, der tjente til Overdrev for Bønderne i Halseby, Frølunde og Svendstrup, men var kort før 1700 udlagt og fordelt til de nærmest omkringboende Bønder. Den nuværende Gneverskovgaard maa senere være oprettet paa nogle af disse Parceller. — Aar 1856 anlagde Købmændene W. Fiedler og J. Rasmussen i Korsør et andet Teglværk ude paa selve Gottskalksholmen, som de sammen med det tilgrænsende Areal paa Fastlandet, ialt 14 Td. L., købte fra Gneverskovgaarden. Prokurator Strøbech, der senere overtog begge Teglværkerne, købte 1875 Gneverskovgaarden (Mtr. Nr. 6a af Frølunde og 11a af Halseby). — Allerede 1866 havde Strøbech købt det meste af Jorden, der laa under H. Struves Sted, Arealet V. for Inddæmningen, saaledes at der til Stedet (M. P. Jensens Hus) kun blev tilbage 3 Td. 6 Sk. L. Endelig købte Strøbech 1887 af Astrups Enke Gaarden i Halseby, hvorfra Møllen 1882 var bortsolgt. Hovedparcellen under denne Gaard, Mtr. Nr. 6, strakte sig fra Møllen ud over Afløbet fra Halseby Sø ned til Noret, og omfattede altsaa den yderste Pynt af den gamle Slots-Halvø, den saakaldte „Ladegaardsmark“. Gaarden selv, inde i Halseby, der i en Aarrække var udlejet til Teglværksarbejdere, brændte 1899. — Saaledes hørte nu under Teglværkerne alle de det inddæmmede Areal omliggende Jorder, paa nær Jorden under Gaarden Mtr. Nr. 5 i Halseby og M. P. Jensens Hus. — Da Teglværkerne 1896 blev overtaget af Aktieselskabet „Svendstrup Teglværker“, solgte dette Gneverskovgaarden til Strøbechs Kompagnon, Jørg. Kruise, Søn af Gunder Kruise paa Lilleø. Tilbage ved Teglværkerne er blevet Rahbes tidligere Ejendom mod Syd og det ovenfor nævnte Mtr. Nr. 6 mod Øst. — Ved Udgravning af Leret er det inddæmmede Areal efterhaanden atter blevet en lille Sø.

Teglværkerne har forbeholdt sig Ret til paa de bortsolgte Jorder at udgrave „Rødler“; denne Ret skal ret hensynsløst udnyttes af den nuværende Ejer, og Omegnen omkring Teglværkerne med det oprodede Jordsmon ser ikke tiltalende ud.

Banken mellem Gottskalkinddæmningen og den store Inddæmning ved „Kongebroen“ kaldes af Beboerne „Ørnummer“, hvilken Benævnelse ogsaa findes paa Generalstabens Maalebordsblad. I en Forening 12/12 1840 mellem Herremanden paa Dyrehovedgaard og Sognemændene om et Udbedringsarbejde paa Kongebroen bruges imidlertid Benævnelsen „Ornumsbanken“, hvilken ogsaa utvivlsomt er den oprindelige. „Ornum“ er en gammel Betegnelse for et Areal, som blev holdt udenfor, taget udenfor Fællesskabet, („Num“ er beslægtet med det gamle Ord „Landnam“ og findes endnu i Udsagnsordet: fornemme, fornam, har fornummet; „or“ er et gammelt Forholdsord, som betyder „ude af“, „udenfor“ og findes i Ordene: „Orlov“ og det gamle „Orfejde“). — Denne Banke har altsaa, da den begyndte at blive opdyrket, været holdt udenfor Fællesskabet med Jorderne i Svendstrup Bymark og har vel oprindelig ligesom hele den nordlige Kyststrækning af Noret (længere Øst paa „Taarnborg Hestehave“, „Taarnborg Koppel“) ligget udyrket hen under det gamle Taarnborg Slot. Senere har Ornumsbanken ligget under Dyrehovedgaard lige siden dennes Bortsalg fra Kronen; den er skyldsæt under Mtr. Nr. 5 og blev i Halvtredserne bortsolgt til Ejendom i flere Parceller. —

— Ved dygtige Forpagtere, P. A. Hebert og J. N. Nohr, forbedrede Oxholm Hovedgaardens Drift; han ombyggede nogle af Avlsbygningerne og opførte en Forpagterbolig. Ogsaa Haven udvidede han betydelig og tilplantede 1857—61 Egø, hvilket blev ham paalagt af Indenrigsministeriet som Vederlag for nogle til Agerbrug udlagte Jorder paa Magleø. Landevejen til Halskov, der fra gammel Tid havde ført igennem Gaarden, lod han 1843 føre udenom denne. — I Forbindelse med Kruusesminde og Bondejorden paa Halskov var Taarnborg saaledes blevet en betydelig Ejendom, der ydermere steg i Værdi ved Baneanlægget og det dermed følgende Salg af Byggegrunde. Under Taarnborg laa i Slutningen af General Oxholms Tid 983 Td. L., hvoraf 50 Td. var Skov, Have og Gaardsplads, 45 Td. Eng og 317 Td. inddæmmede Areal, ialt Htk. 56—1—2—2¹/₄. — Under Kruusesminde laa, iberegnet Bondejorden, 316 Td. L. Agerjord, 180 Td. Eng og Overdrev, 26 Td. Skov, Have og Gaardsplads, ialt Htk. 27—2—3. — Bøndergodset var bortsolgt i Halvtredserne paanær 18—7—3—¹/₂ Htk. Til Grev Moltke paa Espe var 1849 solgt 7 Huse i Tjæreby.

Den 17 Dec. 1866 solgte Oxholm den samlede Ejendom til Justitsraad *Bech* for 329.000 Rdl. Denne bortsolgte Resten af Bøndergodset, lod alle Markerne dræne og opførte en Kostald til 200 Kreaturer. Paa det inddæmmede Areal S. for Gaarden blev 1870 anlagt et Teglværk, som samme Aar blev tilskødet et Interessentskab, bestaaende af Justitsraad B., dennes yngste Søn, Valdemar, der bestyrede Værket, og Justitsraadens Broder, Hofjægerm. Bech paa Valdbygaard. Valdemar B.

døde tidlig, og efter de to andre Interessenters Død overtoges Værket i fire Parter af disses Sønner. Den ene Fjerdepart fulgte med Gaarden ved senere Salg af denne. Kort efter Krigen blev Teglværket nedlagt og Arealet købt tilbage til Gaarden.

Ved Etatsraad Bechs Død 1876 overtog Alexander Bech Kruusesminde, og den ældste Søn, *Edvard*, der havde haft Taarnborg i Forpagtning under Faderen, arvede denne Gaard. Han foretog mange Forbedringer af Jorder og Besætning, byggede et Centrifugemejeri og opførte flere Arbejderboliger. Ogsaa Bønderne anerkendte ham som en særdeles dygtig Landmand. Søndag Aften, 22 Sept. 1901, satte en Vagabond Ild paa en Trækornlade ved Gaarden, og de fleste af Avlsbygningerne nedbrændte. Et Par Maaneder efter solgte Edv. Bech Taarnborg til Korsør Kommune for 660.000 Kr.; „Sølyst“ paa Halskov blev holdt udenfor Salget. Kommunen genopbyggede Gaarden og drev den et Par Aar ved en Inspektør. Ved Baneterrænets Udvidelse solgtes Arealer for 40.281 Kr., og Salget af Byggegrunde fortsattes. Aar 1904 solgte Kommunen Gaarden til Kammerjunker *Peter de Neergaard* for 542.000 Kr., med Forbehold af 56 Td. L. af Gaardens „Lillemark“ for at sikre sig et Areal til Byens Udvidelse.

Neergaard, der senere blev Hofjægermester, anvendte betydelige Summer til Gaardens Forbedring og Forskønnelse; han var afholdt af sine Undergivne og velanset i Sognet, der valgte ham til Formand for Sogneraadet. Aar 1923 solgte han Taarnborg til Brødrene *Madelung*.

Det er tidligere omtalt, at *Grænsen mellem Købstaden og Taarnborg* undergik en mindre Ændring 1857, efter Banens Anlæg, idet Stationsterrænet blev indlagt til Købstaden. Efter mange forudgaaende frugtesløse Forhandlinger enedes Sognene om en ny Omlægning af Grænsen, hvorved fra 1. April 1920 hele den sammenhængende Bebyggelse paa Hovedgaardens Jorder med en Befolkning paa 1000 Mennesker indlemmedes i Korsør. Paa en eneste Undtagelse nær stente samtlige disse Beboere for Indlemmelsen. Grænselinjen udgaar fra Vandmøllen ved Lilleø, løber derfra udenom det nedlagte Teglværks Grund Syd om Lunden til Taarnborgvej, følger saa denne Vejs vestre Side indtil Viadukten ved Banevogterhuset N.V. for Gaarden, løber herfra videre mod N.V. langs Fægangsvejen til Gærdet mellem „Bageste Stenmark“ og S. Oldebjergmarken og følger dette Gærde mod Vest til det gamle Sogneskel ind imod Halskov. — Købstaden overtog Skolebygningen i Dyrehovedgaards Allé med sin Restgæld og forpligtede sig til i de første 20 Aar at modtage i sine Skoler indtil 25 Børn fra Hovedgaardens Grund for 50 Kr. aarlig for hvert Barn.

BONDERUPGAARD.

I EN PAKKE Amtsarkivalier (1720—95) i Landsarkivet findes et Læg med Paaskrift: „Angaaende Bunderup Bys Afbrydelse af Eyeren, Raadmand Peder Jensen“. Heraf følgende: Raadmand *Peder Jensen* af Slagelse var siden 1/5 1722 Ejer af Byerne Hulby og Bunderup i Taarnborg Sogn. I Trap, IV Udg., hedder det, at det var en Seidelin, som havde købt Godset af Kronen og derefter afhændet det til P. Jensen; efter dennes egne Udtalelser synes det, som det er ham, der direkte har købt det af Kronen. Intet af Skøderne er det lykkedes at fremdrage. — Paa dette Tidspunkt fandtes i Hulby 8 Gaarde med 112 Td. Htk., i Bunderup ligeledes 8 Gaarde, hvoraf de 7, der tilhørte P. Jensen, havde 61 Td. Htk., hvoraf dog godt Halvdelen laa paa Jorder af Hulby, som blev dyrket under disse Gaarde. I en Redegørelse af Forholdene i Bunderup, forfattet 9/12 1728 af Amtsforvalteren i Korsør, hedder det, at Gaardmændene i Bunderup havde Græsningsret i „Klarskov Overdrev“, (det samme, som under Retsforhandlingerne om Aalegaardssagen, hvilken er skildret under Korsørs Historie, omtales under Benævnelsen „Bunderup Overdrev“). Dette maa have omfattet baade den nuværende Klarskov Fredskov og det V. herfor beliggende, nu forlængst opdyrkede Areal, der fremdeles bærer Navnet: Klarskov Huse.

Tilstanden i disse Byer, Hulby og Bunderup, har utvivlsomt været ynkelig, men Peder Jensen var Mand for at faa Orden i Sagerne. — Den udmærkede *Frederik Rostgaard*, som Menigmand bedst kender fra hans Fornærmelse over Skildringen i „Peder Paars“ af Forholdene paa Øen Anholt, hvilken han ejede, var dengang (1707—30) Amtmand over Antvorskov og Korsør Amter. Der var indløbet Klage til ham over P. Jensens Foretagsomhed, og han havde ved et Besøg paa Stedet forvirket sig om, at Klagerne hovedsagelig stemmede med Virkeligheden. Han sendte da, 13/5 1728, P. Jensen en Skrivelse, der begynder saaledes: „For nylig er kommet mig for Øre, at den deylige Landsbye Bunderup ved Corsør, som min Hr. Raadmand er tilhørende, havde udstaaet og blev endnu truet med en stor og skadelig Forandring“. — Han med-

deler saa, hvad han selv har set, at den yderste Gaard i Byen var nedbrudt paa 5 à 6 Fag Hus nær, hvor en Soldat af Landmilitzen nød Husly, at to Gaarde stod helt øde uden noget Menneskes Tilsyn, at en Ladefoged skulde opholde sig i en fjerde Gaard, hvor to Tærskere var beskæftigede med at tærsk alle Kornvarerne, og at der endelig i den femte Gaard kun fandtes en Røgter, som passede et godt Antal Stude, der var indsat for at fortære, hvad Hø og Halm af de fem Gaardes Jorder var avlet. Endvidere forefandtes en anselig Mængde Tømmer, hvoraf efter Sigende en Ladegaard skulde bygges. — Saa minder Amtmanden om, at adskillige kgl. Forordninger, særlig den seneste af 16/3 1725, udtrykkelig gaar ud paa, at faa Landet med Indbyggere besat og at afskaffe Misbrug, hvorved Tallet paa det til Landmilitzen behørende Mandkøn, saavel som de kgl. Indtægter af Familie- og Rolleskat formindskes, — endvidere at Forordningen taler om ikke mindre Straf for den Proprietarius, som sig herimod maatte forse, end at alt hans øvrige Jordegods forbrydes, og at han vil være Generalfiskalens Tiltale undergivet.

Amtmanden udbeder sig en snarlig Redegørelse fra Peder Jensen. En saadan indløb ogsaa omgaaende og blev nogle Maaneder senere, efter at Herredsfogden paa Anmodning fra Amtmanden havde været i Bonderup, efterfulgt af en ny. Disse to Redegørelser er ikke helt lette at bringe i Overensstemmelse med hinanden, Peder Jensen har kendelig været nervøs; men i Hovedsagen gaar de ud paa følgende: Da han overtog de to Byer, var Tilstanden meget slet, og han havde straks maattet udrede en Del resterende Skatter. Af de 8 Gaarde i Hulby var de 3 næsten faldefærdige; her havde han opbygget 4 nye Gaarde og agtede i Sommerens Løb at bygge 4 til. Desuden havde han her bygget 4 Huse, hvoraf det ene var indrettet til Skolehus, og der var antaget en Skoleholder, som han selv lønnede. Ogsaa i Bonderup var Gaardene forfaldne og et Par Fæstere affældige og umulige. Derfor havde han nu overflyttet 5 Fæstefamilier til de nybyggede Gaarde i Hulby. Af de 7 Gaarde i Bonderup, hvis halve Tilliggende nu blev lagt tilbage til Hulby, hvor det hørte hjemme, agtede han at indrette 18 gode Huse (i den senere Erklæring 12), som han ventede at faa besat bl. a. med Fiskere og Søfolk (altsaa jordløse Huse). Han tænkte ikke paa at opføre en Ladegaard i Bonderup, men — men paa den tiloversblevne Jord at opføre nye Bygninger, hvorpaa skulde holdes en Familie! Han agtede endvidere at bygge endnu 7 Gaarde til i Hulby, saa der i Stedet for de oprindelige 8 vilde blive 15 Gaarde. Derfor vilde han tillade sig at mene, at han havde handlet med Landets Tarv for Øje, i Overensstemmelse med de kgl. Anordninger, naar der ved disse hans Foranstaltninger vilde blive dobbelt saa mange Familier paa Godset, som da han overtog det.

Her standser Meddelelserne; Amtmandens endelige Erklæring findes desværre ikke; om han skulde have slaaet sig til Taals med Ped. Jensens Redegørelse og gode Løfter? Og har denne haft Landet „at gavne for Øje“, saa har han ogsaa opnaaet „sig selv at fornøje“, at oprette sig en pæn lille Hovedgaard paa 36 Td. Htk. — At Tallet paa Gaardene i Hulby virkelig blev femten, fremgaar af senere Skøder; derimod er det mulig gaaet mere langsomt med Opførelsen af de mange Huse.

Allerede den 11. December 1733 tilskødede P. Jensen Godset til sin Svoger, Justitsraad *Bertel Hauch*. Det hedder i Skødet om Klarskov: „Klarschoug, beliggende i Bonderup Gaards Enemercker; et nyt opbyggt og indrettet Hus af 2 Værelser, det eene nu beboes af Jens Andersen, som Fiskeriet opvarter; ved een Beboers Itrædelse i Huset til, ansees aarlig at betale 8 Rixdr.“ Der opføres for Klarskov intet Skovskylds Htk.; mulig har dette Areal som Overdrev ikke været ansat i Htk., og dette er først senere paalagt, da en Del af Overdrevet blev fredet som Skov, medens Resten, Partiet Vest for Skoven, blev opdyrket. — Senere i Skødet hedder det: „Nock er eendeel Skousparter beliggende i Kircherop Skoven, Kircherop Sogn, som er anslaget for Hartkorn, Nye Matricul 1 Td. 2 Skp., hvilket mig er solt af Hr. Secretaire Bentzen paa Brorup Gaard.“ Hvornaar disse Skovparter er blevet fra-solgt, kan ikke oplyses. I nedennævnte Skøde af 1750 opføres Skovskylds Htk. med 1—7—1; i Skødet af 1798 opføres „Skovlykken paa 110 Td. L.“, og denne maa være det nuværende Klarskov.

Bertel Hauch solgte Godset til „velfornemme *Anthoni Bartholomeus*, Gastgeber udi Osted“ ved Skøde af 16. November 1739. Der staar her om Klarskov: „I Bonderup Mark Klarschov, et Huus af 12 Fag til tvende Beboere, som nu er Jens Fjisker og Rasmus Qvist, svarer hver aarlig fem Rdr.“ Den velfornemme Gastgeber, der ogsaa siges at have været Forpagter paa Antvorskov, solgte allerede 1740 Godset til en Baronesse *Prøch* og denne atter 1743 til *P. Pedersen Bech*, efter hvilken det 1747 ved Auktion gik over til Major *Frantz Lorentz Bülow*, der samme Aar havde købt Espe, men som døde Aaret efter. Ved Auktionen over hans Dødsbo tilfaldt begge Godserne for 15.510 Rdl. *Joh. Ludv. Schwermann*. — I Skødet af 27/4 1750 opføres *Bonderups Tilliggende* saaledes: Hovedgaarden 36—5—0—2 Htk., Skovskyld 1—7—1 og Bøndergods 163—7—2 Htk. Til Bonderup er fæstet Ormslev og Hemmeshøj Kirketiender, en Gaard i Hulby, tilhørende Slagelse Hospital, desuden en Jordlod, tilhørende Korsør Kirke (1—2—0—1 Htk.), hvoraf aarlig svares 6 Rdl. 4 Mk., og en Jordlod paa 2 Td Hartk., tilhørende Hemmeshøj Kirke. Saavel Hospitalsgaarden som Kirkejorderne er ved Fæstebreve perpetueret til Bonderup, saaledes at de, saa længe

Afgiften rettidig svares, ingensinde kan skilles derfra. Alle Bønderne er hoveripligtige, og alle deres Gaardes Enemærker er indhegnet hver for sig og har ikke Fællesskab med andre. Til begge Godser, Espe og Bonderup tilsammen, hører tre Bundgarns- og tre Aalerustader. — Som tidligere omtalt fik Schwermann 1754 ogsaa Taarnborg Sogns Kirketiende perpetueret til Bonderup.

Forpagteren paa Holsteinborg, *Peder Christensen*, købte 1758 begge Godserne af Schwermann for 30.000 Rdl. Af den Skødet medfølgende Jordebog fremgaar, hvilke Forøgelser Bonderup har faaet i Schwermanns Tid. Den Slagelse Hospital tilhørende Gaard er købt og indlagt under Hovedgaarden, ligeledes nogle Jorder af Eskildstrup i den tilgrænsende Del af Boeslunde Sogn. Af disse Jorder blev den ene, „Bagvænget“, som støder umiddelbart op til Bonderup Hovmark, drevet under denne, medens den anden, „Eskildstrup Overdrev“, skulde deles i Huslodder. — Eskildstrup skal have været en Hovedgaard, som afbrændte 1744; den har vistnok ligget paa „Bagvænget“ Syd for den lille Lund paa Bakketoppen. Her har endnu i Mands Minde været Rester af nogle stensatte Kældere. Mulig har det ældste Eskildstrup ligget i selve Lunden, hvor der aldeles umiskendelig findes en gammel Borgplads, en ret høj Bakke, omgivet af en cirkelformet Grav. — Endelig er *Gryderup By* med 15 Gaarde og 7 jordløse Huse, 110-4-2-2 Htk., tilkøbt. Der anføres, at der i Hulby By fandtes 15 Gaarde, hver paa 7-7-3 Htk., og 14 jordløse Huse. Af Huse paa Hovmarken nævnes: „Klarrskov Huset“ med 2 Familier og „et i Aar opført Hus til Skytten“ sammesteds. Nu var altsaa Opdyrkningen af Klarskov (Bonderup Bys) Overdrev begyndt. Endvidere nævnes Hulby Vangehus, Stendalshuset og Sveltholm Vangehus. Dette sidste eksisterer endnu, indtil for et Par Aar siden beboet af Vejmand Mogensen.

Peder Christensen frasolgte Espe, men beholdt Bonderup, der af hans Enke 1792 for 43.200 Rdl. blev solgt til Kammerjunker *Jac. Aug. Castenschiold* (Borgmester i Korsør 1823-28). Skødet er ikke fremdraget, men det synes af det følgende, som om Bøndergodset siden 1758 er blevet noget formindsket. Castenschiold fik 1793 Rente-kamrets Tilladelse til, med den forestaaende Udskiftning for Øje, ved Fæsteledighed eller med Fæsternes godvillige Samtykke i Hulby at nedlægge 5-6 Bøndergaarde af de derværende 15, ligesaa i Gryderup 2-3 af de ligeledes derværende 15, saaledes at de tilbageblevne Gaarde hver fik et Tilliggende af indtil 60 Td. L. Paa de Vilkaar, at han hver nedbrudt Gaards Sted byggede to Huse, og at der til disse saavel som til de øvrige i disse Byer værende jordløse Huse, i Hulby 10 og i Gryderup 7, henlagdes 3 Td. L., hvilke Huse af Bonderup Ejere bestandig skulde holdes vedlige med Bygninger, Beboere og Jorder, end

videre at Hoveriet fra de nedlagte Gaarde ikke kom til at forøge de øvrige Bønders Hoveripligt. Denne Forandring blev vist nok iværksat.

Samme Aar fik han ligeledes Tilladelse til at foretage et Magelæg med to Hovedgaarden tilhørende, men langt fraliggende, Marker paa ca. 100 Td. L. og et tilsvarende Areal af Hulby Bønderjorder, mod at han paa disse to Marker byggede 20—24 Huse, hvert med et Tilliggende paa 5 Td. L.

Om nu disse Forpligtelser er blevet opfyldt i fuld Udstrækning, kan vel ikke paavises, men sikkert er det, at Hulby—Bonderup Distrikt har været og den Dag i Dag er rigt forsynet med Huse med Jord. I en Halvkreds udenom Bonderup Marker har til den allersidste Tid ligget ikke færre end 21 Huse, hvert med ca. 8 Td. L. („Bonderup-“ og „Stengelshøjhusene“). Flere af disse Huse har været og er Dobbelthuse, hvis Bygninger mulig kunde hidrøre lige fra Peder Jensens Tid. Og hele Areallet langs Landevejen til Slagelse, fra Stubagergaarden lige op imod Taarnholm og nær op imod Hulby By, har været optaget af Huslodder, hvoraf en Del senere er sammenlagt til et Par Smaagaarde og særlig den store Møllegaard. *Stubager* ved „Runddelen“ N. for Bonderup Mark har fra gammel Tid hørt ind under Korsør Slots Ladegaard og opføres 1671 blandt dens Tilliggende som „et Stykke Jord, kaldet Stubager, af Htk. 5 Td.“. Denne Ejendom, som Chr. Eggers paa Dyrehovedgaard havde forøget med et mindre Areal, han købte af Ped. Christensens Enke, mageskiftede hans Søn, N. Chr. Eggers, 1796 til Castenschiold mod en denne tilhørende Gaard i Tjæreby.

Aar 1799 solgte Castenschiold for 40.000 Rdl. Bonderup til sin Fætter, *Ehrenreich Sigvard Pfuhl*. Under Hovedgaarden opføres, foruden de to fæstede Kirkejorder, „af Hulby Mark formedelst Magelæg 11—2—3 Htk.“ og „af Eskildstrup Jorder“ 2—1—2 Htk. („Bagvænget“), tilsammen 229 Td. L. med Htk. 50—1—“; og hertil „Skovlykken“ paa 110 Td. L. Det tilliggende Bøndergods, 31—2—0—2 Htk., bestaar af „en Ødegaards Jord paa Hulby Mark, 9—2—1 Htk., hvorpaa skal bygges Huse“, Stubagergaarden med 4—3—3—2¹/₂ Htk., 10 Huse paa Hulby Mark, 7—2—3—¹/₂ Htk., 10 Huse paa „en Part af Eskildstrup Jorden“ (maa være „Overdrevet“), 2—7—1—2 Htk., 1 Hus Østen Klarskov, 7 Skp. Htk., og 8 Huse Vesten Klarskov, 6—2—3 Htk. (Da der ikke vides at have eksisteret mere end 5 Huse V. for Klarskov, paa den opdyrkede Del af „Klarskov Overdrev“, er til disse Huse formodentlig medregnet de 3 tidligere nævnte, Stendalshuset og Vangehusene, der har ligget lidt nordligere.)

Det meste af Bøndergodset har Castenschiold saaledes holdt uden for Salget og forbeholdt sig selv. Hvor meget dette har udgjort, fremgaar formodentlig af en Forskrivning, han 17/12 1798 udstedte til Prof.

Abraham Koll for et Laan paa 8000 Rdl., hvorved han giver denne 1. Prioritet i „en Del Bøndergods, beliggende i Hulby, Gryderup og Stude Byer, af Htk. 169—6—3“. — Dette Gods solgte Castenschiold i de nærmest følgende Aar bort af til Selveje, 1799 fire Gaarde i Hulby og 1802—14 en Gaard og ti Huse eller Boelssteder, som de kaldes, samme Sted. Til Pfuhl solgte han 1800 tolv Huse med Jord i Hulby og et i Gryderup. — Det passer altsaa ikke, naar det i Trap (IV Udg.) hedder, at Pfuhl atter samlede det af Castenschiold frasolgte Bøndergods. Ved Pfuhs Død var hans Bo fallit, og paa Auktionen 1825 købte Statsminister Grev O. Moltke til Espe Bonderup for 20.600 Rdl., og i denne Families Eje er Godserne siden bevaret. I Skødet opføres Bøndergodset under Bonderup til 40—1—1—2 Htk., deraf i Hulby 8—1—3— $\frac{1}{2}$, foruden Stubagergaarden, (Klarskovhusene er medregnet under Hovedgaarden), i Hesselbjerg 24—4—1 (her maa Pfuhl have foretaget et Køb), og paa Eskildstrup Overdrev 2—7—1—2. Selve Hovedgaardens Areal udgjorde 518 Td.

Som tidligere omtalt solgte Enkegrevinde Holstein 1840 til Grev Moltke det saakaldte „Dyrehovedgaards Gods“, den Part, der tilfaldt Grev Holstein, da han og Købmd. Theill 1824 delte Dyrehovedgaard mellem sig. Dette Gods henlagde Grev M. til Bonderup. Derfor udviser denne Bogs Jordebog for 1849 (medfølgende en Panteobligation) en betydelig Tilvækst i Bøndergodset. Det opføres med 138—6—1— $\frac{3}{4}$ Htk., der er fordelt paa følgende Ejendomme: i Hulby Stubagergaarden og 24 Huse, i Frølund 4 Gd. og 2 Boelssteder, i Halseby 5 Gd. og 1 Fælleslod, i Tjæreby 9 Gd. og 9 Huse, hvoraf de 7 er købt fra Taarnborg 1849. Endvidere i Ormslev 2 Gd. og 1 Hus, og i Lyng Sogn 1 Hus. Klarskovhusene og Husene paa Eskildstrup Overdrev er her medregnet under Hovedgaarden.

Men saa begynder Bortsalget til Selveje; i Slutningen af Halvtredserne blev det meste af Godset i Taarnborg Sogn afhændet, saa det resterende Gods 1869 (opført i en Panteforskrivning) kun udgør 34—7—2— $\frac{3}{4}$ Htk., heraf i Taarnborg Sogn 33—4—2— $\frac{1}{2}$, nemlig Stubagergaarden og 25 Huse, deriblandt Bonderup- og Stengelshøjhusene. — Disse Huse var Lejehuse med et Aars Opsigelsesfrist; men i Mands Minde har dette i sig selv uheldige Forhold ikke været misbrugt, og det har været Regel, at Børnene, naar de ønskede det, har overtaget Husene efter Forældrene. Der hvilede tidligere en ret haard Arbejdspligt paa Lejerne, men denne blev 1849 afløst af en rimelig Pengeafgift. — Alle disse Huse er nu, 1916—17, solgt til Ejendom. Senest 1917 er de fire af de fem Klarskovhuse afhændet til tidligere Sløjdscole-Inspektør Axel Mikkelsen, som her har paatænkt at anlægge en Kuranstalt, hvortil Terrænet ogsaa maatte synes fortræffelig egnet. Planen har

imidlertid endnu ikke kunnet gennemføres. — Saaledes er Bonderup Gods nu svundet ind til i Taarnborg kun at omfatte det ene Klarskovhus og Sveltholmhuset; ogsaa Stederne i Eskildstrup Overdrev er fra-solgte.

Den nuværende *Hovedbygning* er opført 1862, og Avlsbygningerne er efterhaanden senere flyttet op paa Bakken, Vest for Hovedbygningen. Den gamle Gaard, firlænget og straatakt, med et Par senere opbyggede Lader og Stalde udenfor laa paa Skraaningen S.Ø. for den ny Hovedbygning. I en Storm 4. April 1871 omblæste den gamle Kostald, hvorved mange Kreaturer blev dræbt; derimod er der ikke overgaaet Gaarden nogen Ildsvaade. — Pladsen for *den gamle Bonderup By* kan nu ikke med Sikkerhed paavises. Der er Tradition for, at den har ligget Ø. for den i Nærheden af Gaarden beliggende lille Lund „Frederikskoven“. Den kunde ogsaa mulig have ligget nærmere Gaarden, paa Marken Øst for den gamle „Hovvej“, der har ført til Bonderup Huse. Den nuværende Vej til Gaarden er nyere, antagelig først anlagt efter Hovedlandevejens Anlæggelse i Slutningen af det 18. Aarhundrede.

Hulby Mølle, tidligere kaldet „*Næssemøllen*“, er inden 1818 bygget af Anders Pedersen, som 1813 og 1816 købte to af Castenschiolds Boelssteder paa Hulby Mark. Møllen skiftede hurtig Ejere; Konsul Hans Iversen i Korsør, der ejede den 1827—30, solgte den til Joh. Fr. Holtzer, der 1833 efter den gamle Stubmølles Brand opførte en hollandsk Mølle. Hans Enke giftede sig 1838 med Joh. Rud. Møller, i hvis Families Eje Møllen har været, indtil den 1918 blev købt af dens Forpagter, Jens Pedersen. Da denne overtog Møllen, udgjorde dens Tilliggende 85 Td. L., nu er det forøget til 150 Td. L. Ager og Eng; alt samlet sammen af de gamle Boelssteder paa Hulby Mark. Møllen og Bageriet brændte 1871, Møllegaarden 1885.

Tæt N.V. for Møllen, paa Gmd. H. Nielsen Jørgensens Grund, har ligget *en gammel Teglovn fra Middelalderen*. Den maa have haft en anselig Udstrækning, da Rester af Murværk opført af Munkesten findes med ret stor indbyrdes Afstand. Et Par Munkesten med indfalsset Rundstav er tidligere fundet. Tilstedeværelsen af en Mængde Brudstykker af Kalksten kunde tyde paa, at her ogsaa har ligget en Kalkovn. Er Stenene herfra ført til Taarnborg Slot eller til Kirken, maa de antagelig være ført med Pramme over Noret fremfor den langt længere Vej til Lands.

TAARNHOLM.

TAARNHOLM er den yngste af de tre Herregaarde i Taarnborg Sogn, og da der ikke til dens Historie knytter sig særlig agtpaaværdige Minder, kan den omtales i større Korthed.

Ved Auktionen over Antvorskov Ryttergods blev der indrettet en særlig Ejendom, som under Navn af „*Taarnborg Gods*“ 10. Marts 1777 blev tilskødet Proprietær Christian Eggers paa Dyrehovedgaard. *Under Hovedgaarden*, som først nu skulde oprettes og opbygges, blev henlagt af Ager og Eng 81 Td. 2 Skp. 1 Fdk. Htk., hvoraf 54—6—0—2¹/₄ fri Hovedgaardstakst, nemlig „*Taarnborg Koppel*“, 41 Td. 5 Skp., (det uopdyrkede Areal i Taarnborg Sogn, som laa Øst for Kirken og Taarnborggaardens Mark), Halseby Sø, Ager og Eng 9 Td., af Ormslev By 2 Skp. 2 Alb., samt et Areal af Antvorskov Hovedgaardstakst i Søndre Overdrev, Sørbymagle Sogn, 5 Td. 4 Skp. samt en Skov paa 248 Td. L. — Endvidere af ufrit Hartkorn 25—1—1—1, nedlagte Gaarde og tildels øde Jorder af Ormslev By.

Af *Bøndergods* medfulgte 367 Td. 3 Skp. Htk., Gaarde og Huse i Vemmelev og Ormslev Byer og i Hemmeshøj Sogn, samt i Lindebjerg, Lyngesogn, 2 Gaarde og 3 Huse med en mindre Skovpart. — I Købet medfulgte *Hemmeshøj Kirke* med Kirkegods 15—3—3—1 Htk., mest beliggende i Stude By, og *Taarnborg Kirke* med en „øde Kirkejord“ af 2 Skp. 3 Fk. Htk., hvoraf Degnen svarede 6 Skilling aarlig.

Da N. Chr. Eggers efter sin Faders Død havde overtaget begge Godserne, solgte han 12. Januar 1796 Taarnholm til Kammerraad *Peder Jensen Giersing* paa Nordruplund for 60.000 Rdl. Fra Salget blev undtaget Taarnborg Kirke og en Del af Ejendommen i Lindebjerg med tilhørende Skovpart, hvilke blev henlagt under Dyrehovedgaard. Derimod medfulgte i Salget „*Taarnborggaarden*“ ved Kirken, hvilken vistnok siden Aarhundredets Begyndelse havde tilhørt Dyrehovedgaard; den opføres med 8—3—2—¹/₂ Htk., og havdes i Fæste af Henrik Hansen.

Giersing opførte 1798 Hovedbygningen og solgte 1805 (Skøde af 11/6 1807) Godset for 245.000 Rdl. D.C. til Grev *Vilh. Carl. Ferdinand*

Ahlefeldt-Laurvigen, Købmd. Rasm. Møller i Nyborg og Kancelliraad Salomon Lindegaard til Lykkesholm. Ved Skøde af 21. Juni 1819 fik Ahlefeldt-Laurvigen hele Ejendommen overdraget, men gik nogle Aar efter Fallit, saa hans Bo efter kgl. Ordre af 1823 blev overgivet til Amtsforvalter Rambusch i Korsør og Admiralitetskommissær Niels Wiborg. Ahlefeldt undveg til Udlandet af Frygt for sine Kreditorer, men fik 1825 Kongens Tilladelse til at vende tilbage og „for personlig Hæftelse af sine Kreditorer fri at være; dog at vedkommendes lovlige Ret forbeholdes“. — Godset blev 8/11 1836 overdraget til Nationalbanken, som atter 20/12 samme Aar solgte det for 122.000 Rdl. Sedler til Kommandør, senere Admiral, *Jørgen Conrad de Falsen*, en Nordmand af Fødsel, som under Engelskrigen havde udmærket sig ved Angrebet paa Anholt. Han købte 1844 Søbysøgaard paa Fyn af Hofjægerm. Føns og døde der 1849. — Paa Søbysøgaard var den tidligere Amtmand i Sorø, Emil Vedel, født 1824, Stedsøn af Hofjægerm. Fønss.

Kommandør Falsen tilskødede 3/5 1845 Taarnholm til Kmhr., Marinekaptajn *Harald P. Oxholm*, yngre Broder til Generalen paa Taarnborg, for 250,000 Rdl. Af den Skødet medfølgende Jordebog skal anføres følgende: *Hovedgaardens* Marker udgjorde 463 Td. L., dertil et Engskifte og en Rørmose (Halseby Sø) paa 50 Td. L.; af Htk. 54—6—0—2¹/₄, hvoraf beliggende i Taarnborg Sogn 22—6—0—2¹/₂ og i Ormslev 37—7—3—2³/₄. — Af *Bøndergodset* i Ormslev var med Rentekamrets Tilladelse 1825 indtaget 5—0—3—³/₄ Htk. som privilegeret Htk., mod at der til Bondebrug blev udlagt et tilsvarende Areal af Hovedgaardens Tilliggende i Halseby Sø, hvilket blev overdraget de derpaa boende Husmænd. — Sønder Overdrevs Skoven opføres med et Areal af 293 Td. L., Skovskylds Htk. 11—2—2—1¹/₂. Ved Skoven ligger fem Huslodder. — Af *Bøndergodset* ligger 1 Gd. i Stude, i Vemmelv By 17 Gd., 2 Boelssteder og 17 Huse, i Ormslev 13 Gd. og 31 Huse, i Hemmeshøj 10 Gd. og 22 H., deriblandt „Vaarbygaarden“ med 4—7—3—2 Htk. I Taarnborg Sogn „Taarnborggaarden“ med (nyt) Htk. 5—4—2—2, og den forrige Degnebolig med Jordlod, 2 Fk. 1¹/₂ Alb. Htk. I Lindebjerg, Lynge Sogn, 1 Gd. 1 Hus og 10 Td. L. Fredskov, af Htk. 3 Fk. 2 Alb. Ialt Bøndergods 312—7—2 Htk. — Med Kmhr. Harald Oxholms Køb faldt der Ro over Taarnholm, der fra nu af gennem tre Slægtled forblev i samme Families Eje, et Forhold, man kun kan se paa med Sympati, baade for Familiens og Godsets Skyld. I Kmhr. Harald Oxholms Tid blev der paa Taarnholm levet et lykkeligt og fint Familieliv.

I Halvtredserne begyndte saa smaat Frasalget af Bøndergodset, og efter Loven af 19/12 1861 tog det stærkere Fart og varede ved til Slutningen af Firserne, da det allermeste var bortsolgt til Arvefæste og

Selveje. — „*Vaarbygaarden*“ i Hemmeshøj Sogn blev 1853 solgt i Arvefæste til Fæsteren, Mads Bredsted. Til Gaarden selv hørte kun 4 Td. 3 Skp. Htk., men der var henlagt til den to af Hemmeshøj Kirkejorder, til sammen 7—1—1— $\frac{1}{4}$ Htk., saa det udgjorde jo en ret anselig Ejendom. Den blev solgt for 4850 Rdl., men med en aarlig Afgift af 60 Td. Byg og en lige saa stor Rekognition ved Ejerskifte. — Fra Bonderup blev 1855 to Gaarde paa Tjæreby Mark solgt til Fæsterne; de blev 1868 købt af Kaptajn C. B. Lund i Slagelse, som sammenlagde dem til Gaarden „*Vejsgaard*“. Denne blev 1867 for 27.150 Rdl. købt af Kmhr. Harald Oxholm, og dennes Dødsbo solgte atter 1870 Vejsgaard til Gmd. Thom. Christoffersen af Ørslev for 30,750 Rdl. I de sidste Aar har denne gode lille Gaard faaet et smagløst, fabrikslignende Stuehus. — I Teglværks-Gründer-Perioden her paa Korsør-Eggen i Halvtredserne blev der ogsaa anlagt et lille Teglværk paa en af Markerne Vest for Taarnholm; men det blev allerede nedlagt 1866. Her indrettede Har. Oxhold under Koleraepidemien paa egen Bekostning et lille Lazaret og fik en medicinsk Kandidat installeret paa Taarnholm.

Aar 1890 købte Strøbechs Teglværker paa Gottskalk-Inddæmningen *Halseby Sø* med 77 Td. L. fra Taarnholm. Denne, der jo oprindeligt har været en Vig af Noret, maa vistnok paa et tidligt Tidspunkt have været delvis udtørret. Ret snart efter det gamle Taarnborg Slots Forstyrrelse maa der være lagt Dæmning over det smalle Indløb til denne Vig for at skaffe en haardt tiltrængt nærmere Kirkevej for den nordlige Del af Sognet, og saa er vel Vigen i de omboende Bønders Interesse efterhaanden blevet delvis udtørret. Da Chr. Eggers 1777 købte Godset, opførtes Halseby Sø med 9 Td. Htk.; dette tyder jo ogsaa paa Udtørring. Da General Oxholm 1847 havde iværksat Gottskalk-Inddæmningen, maatte Afvandingsgrøften fra Halseby Sø jo føres gennem det inddæmmede Areal til Vandmøllen, og der paahvilte ogsaa fra dette Tidspunkt Taarnholm en aarlig Afgift for Afvandingen.

Ved Kammerherre Harald Oxholms Død 1870 arvede hans Søn, senere Kmhr, *Alexander O.*, Taarnholm. Bøndergodset var da sunket ned til 182—7—2— $\frac{1}{4}$ Htk. Alexander O. fortsatte Salget, saa der ved hans Død 1908 kun var 12—1—2 Htk. tilbage; tillige solgte han 1872 Sønder Overdrevs Skoven med 5 Huse til Hofjægerm. Bech paa Valdbyggaard. Hans Søn og Efterfølger, *Harald O.*, solgte 1921 „Taarnborggaarden“ til Forpagteren. — Nu er Taarnholm gledet ud af Familiens Hænder; Harald O. solgte den 1923 til Grosserer *Carl Drost* af København for 675.000 Kr., og denne afhændede den allerede Aaret efter til Godsejer *August Bang*, tidligere paa Lerkenfeldt, der har solgt de sidste Rester af Godset, et Par Huse paa Ormslev Mark. Hovedgaardens Tilliggende er nu 517 Td. L., hvoraf Ager og Eng 441 Td., Resten

Gaardsplads og Park. — Forpagterboligen, Mejeriet og et Par af Avlsbygningerne et nyopført efter en Ildsvaade 5. Maj 1899.

„Taarnborggaarden“.

Denne Gaard, der ligger umiddelbart Ø. for Kirken, har i over et Hundredaar været knyttet til Hovedgaarden Taarnholm, idet den som før nævnt medfulgte dette Gods ved Salget 1796. Hvornaar den er kommet ind under Dyrehovedgaard, kan ikke med Sikkerhed afgøres; dog er der al Sandsynlighed for, at den af Ulrik Mogensen er købt fra Kronen sammen med nogle Gaarde i Tjæreby og Størsteparten af Halseby. Auktionsskødet ved dette Køb, af 16/12 1720, har ikke kunnet fremskaffes. I hvert Fald laa den under Dyrehovedgaard 1741, da den udtrykkelig nævnes i Salgsskødet fra Ulrik Mogensen til Povl Hein.

Saavidt det har kunnet efterspores, nævnes „Taarnborggaarden“ første Gang ved Landmaalingen 1681. Den er oprettet paa det gamle Slots Grund, og der har derfor ogsaa Tiderne igennem hvilet en vis Glans over den, hvilket fremgaar under Forhandlingerne om Græsningsretten paa Halskov hele det 18. Aarhundrede igennem. „Bonden“, „Gaardmanden paa Taarnborg“ slaas ikke sammen med de andre Bønder i Halseby, men nævnes altid for sig. Gaardens Hartkorn udgjorde 8—3—2— $\frac{1}{3}$ efter gml. Beregning, og der var blevet tillagt den $8\frac{1}{2}$ Høveders Græsningsret paa Halskov. — Siden den residerende Kapellan maatte fraflytte sin Præstegaard ved Kirken og tage Bolig i Korsør, har Præstejorden, Mtr. Nr. 3 med $8\frac{1}{2}$ Td. L., sikkert i Reglen været lejet eller fæstet til Taarnborggaarden.

Da Chr. Eggers 1777 af Kronen købte „Taarnborg Gods“, medfulgte i Købet Taarnborg Kirke „med en øde Kirkejord, af Hartkorn 2 Skp. 3 Fk., hvoraf Degnen svarede 6 Skl. aarlig“. Denne Lod, Mtr. Nr. 5, der vel fra Arilds Tid har været henlagt til Kirken, har altsaa paa dette Tidspunkt været fæstet til Degnen, hvis lille Jordlod grænsede umiddelbart op til den. Men det lader til, at Chr. Eggers har ment sig berettiget til at disponere over denne Kirkejord, thi 1788 havdes den i Fæste af en Gaardmand i Svendstrup, og kort efter maa den være bortsolgt, da Vilhelm Pedersen af Lundforlund 1795 fik den tilskødet af sin Moder, Enke efter Ped. Nielsen af Sørbymagle. Vilh. Pedersen lejede Jorden til Fæsteren paa „Taarnborggaarden“, Henrik Hansen, og solgte den til samme 1806 for 60 Rdl. Henrik Hansen overdrog den 1809 til sin Søn, N. Henriksen, der senere afløste ham i Fæstet af Taarnborggaarden; det er antagelig denne, der har bygget det Hus paa Lodden,

som staar der endnu. N. Henriksen overdrog 1841 Stedet til sin Svi-gersøn, Søren Nielsen Vilhelm, og denne fik ved kgl. Resol. af 9/4 1856 Tilladelse til efter lovligt Varsel at erhverve Ejendomsdom paa Stedet og opnaaede ogsaa denne 11/1 1858 ved Korsør Byting. Ved de foran omtalte Overdragelser siden 1788 opføres Kirkejorden kun med 1 Skp. Htk. (1856: nyt Htk. 3 Fk. $\frac{1}{4}$ Alb.); ved Købet fra Kronen 1777 og endnu 1786 opføres den med 2 Skp. 3 Fk., der maa have fundet en Deling Sted, hvorom vistnok nu intet kan oplyses. — Vilhelms Enke solgte 4/6 1892 Stedet til Kmhr. Oxholm, der udlejede det til Fæsteren paa Taarnborggaarden. Og nu, 1921, er Stedet medfulgt i Salget af denne Gaard.

I Begyndelsen af forrige Aarhundrede laa endnu S. for Kirkegaardsmuren den lille firlængede *Degnebolig* med sin Have, Mtr. Nr. 1b, og til Embedet hørte en lille Lod N.V. for Kirken, Mtr. Nr. 1a, med tilsammen 2 Fk. $1\frac{1}{2}$ Alb. Htk. Over denne Ejendom blev der Februar 1810 holdt off. Auktion, ved hvilken Ejeren af Taarnholm blev højstbydende med 380 Rdl., og paa dette Bud blev der November samme Aar givet kgl. Approbation, da Amtsprovst Mønster havde afgivet den Erklæring, at da Degneboligen var en slet Bygning og siden den sidste Degns Dødsfald (1808) allerede i nogle Aar havde henstaaet uden Tilsyn og Forbedring, hvorved den var blevet endnu slettere, maatte det gjorte Bud anses for meget antageligt. Salgssummen er antagelig inddraget under Skolefonden. — Ved kgl. Bevilling af 22/9 1869 fik Kmhr. Oxholm Tilladelse til at lægge Mtr. Nr. 1a ind under Taarnholm Hovedgaard og at forene Mtr. Nr. 1b med „Taarnborggaarden“s Mark. Nu er ogsaa førstnævnte Parcel medfulgt i Salget af denne Gaard.

Da Fæster N. Henriksen døde 1854, blev som tidligere omtalt den Taarnborggaarden tilhørende Græsningsret paa Halskov overdraget til General Oxholm paa Taarnborg, mod at denne betalte sin Broder paa Taarnholm 250 Rdl. og overlod ham et Hus, der laa V. for for Præstelodden, Mtr. Nr. 4 med 5 Skp. 1 Fk. Htk., og havdes i Fæste af Væver Mads Petersens Enke. Dette Hus er senere nedbrudt og Jorden drevet under Taarnborggaarden og nu tillagt denne ved Salget. — Godsforvalter Joh. Chr. Juulmann fik 1855 Gaarden i Fæste med Forpligtelse til at ombygge den, hvilket ved hans Fratrædelse skulde godtgøres ham efter Taksation. Godsforvalter Ditlev Lorenzen afløste 1871 Juulmann i Fæstet. Senere har Gaarden været bortforpagtet til forskellige; (et Par Aar boede Harald Oxholm der) indtil den 1921 er solgt til Forpagter Chr. Rasmussens Enke, med et Tilliggende af 7—0—2— $\frac{1}{4}$ Htk.

Svendstrupgaard.

Den eneste Selvejergaard, som fra gammel Tid fandtes i Taarnborg Sogn, var Svendstrupgaard i Svendstrup By. Den blev 3/3 1721 af Kong Frederik IV. tilskødet „forrige Skibsbarberer Hans Wedell“ for 1189 Rdl. 43 Skl. (40 Rdl. pr. Td. Htk.), hvoraf blev likvideret og afkortet 1185 Rdl. 32 Skl., hvilke H. Wedell havde til gode „for egen Gage, samt og for Fordringer for Matroser“. — Han har altsaa gjort Tjeneste paa Flaaden som Skibskirurg. — Han er upaatvivlelig en Efterkommer af Anders Sørensen Vedel, rimeligvis nedstammende fra en af dennes Sønner, som var Præster i Sønderjylland. Der har i Familien været opbevaret en Stok, hvori var indskaaret A. S. Vedels Bomærke, og en Efterligning af dette findes i H. Wedels Søns, Johs. Wedels, Segl under det Skøde af 2/3 1771, hvori denne overdrager Ejendommen til sin Søn Hans. — Den af Kongen tilskødede Ejendom udgjorde 29 Td. 5 Skp. 3 Fk. $\frac{2}{3}$ Alb. og bestod af 3 Gaarde i Svendstrup By: Hans Graaes, 12—0—1—2 Htk., Niels Christensens. 7—6—0—2 med to Gneverskovs Jorder, 1—7—2— $2\frac{1}{3}$, unge Peder Pedersens, 5—7—3—2, med to Gneverskovs Jorder, 1—7—2— $2\frac{1}{3}$. Endvidere to Huse paa Hans Graaes Grund og et tredie Hus. Til H. Graaes Gaard henhælaa et Bundgarns Stade. — De to sidstnævnte Gaarde var frasolgt 1771, derimod opføres i Skødet 5 Huse. Hovedgaarden, der har bevaret sit Htk. uformindsket og sit Bundgarnsstade, er gaaet i Arv fra Fader til Søn i over 2 Hundrebaar. Det originale Skøde fra 1721 er bevaret paa Gaarden. I et af Udhusene er indsat et Par Stolper fra den gamle Stuelænge, hvori er indskaaret Frederik den IV.s kronede Navnetræk og derunder: K. M. W. B. A. 1712, formodentlig Navnet paa den næstsidste Fæster og Hustru inden Hans Graae. — Besidderne af denne Gaard har jo som Selvejere haft en særlig Anseelse; det blev betroet dem at opkræve Kirketienden, der skulde betales til Herremanden paa Bonderup, og en Genpart af Overenskomsten af 1761, hvorved Tienden blev afløst med en Pengeafgift, findes endnu paa Gaarden. Ligeledes er bevaret Ejendommens Udskiftnings-Dokument fra Byens Udskiftning 1797. Dette skal meddeles her, da det jo kan paaregne Interesse.

„For Jordudskiftningen i Svenstrup“.

Efter speciel Opmaaling og Beregning har Selveyer Hans Wedel i Svenstrup Bye paa Corsoer Amt havt Jord i Fælledskabet udi Markerne 956.200 kvadrat alen, samt udi Overdrevet (det er den Svendstrup By 1759 tildelte Part af Halskov Overdrev) 646.850 kvadrat alen, og endelig naar hans Gaards og Haveplads, stor 7120 kvadrat alen, hertil lægges, udgjør det i alt 1610.250 kvadrat alen eller 115 Tdr. Land, der efter

den foretagne Taxation gjælder i alt for 781.907 kvadrat alen beste Jord. Og til Vederlag herfor er igjen bleven udlagt 1mo: Et lidet Støkke ved et Hus ved Knurrevang med et Brønd udi, hvilket Støkke er 1620 kvadrat alen og gjælder for 1080 kvadrat alen god Jord, og 2do: En samlet Lod norden for Gaarden alt saaledes som Cartet udviser, hvilken Lod indeholder i alt med Gaards og Haveplads 1415.900 kvadrat alen eller $101\frac{2}{14}$ Tdr. Land, og naar dette Jordsmon ligeledes reduceres efter Taxationen, da gjælder det for 780.827 kvadrat alen beste Jord, som sammenlagt med det i Knurrevang udlagte lidet Støkke gjælder i alt for 781.907 kvadrat alen beste Jord, hvorved Selveyer Hans Wedel har faaet lovlig Vederlag for alle hans i Svenstrup Marker og Græsning havende Jorder og Grunde paa adskillige Steder udsplittede, hvorunder dog ikke er indbegreben de indhægnede Huusmænds Haver og bebyggede Pladser i den Søndre Side af Byen beliggende, for saavidt samme har tilhørt Hans Wedel og som gandske er forbleven uden for dette Magelæg, og derfor fremdeles ligesom forhen forbliver Hans Wedel tilhørende. At denne Udskiftning saaledes af mig er udført det bevidnes under min Haand.

Dyrehovedgaard den 9ende September 1797.

C. Ehlers,
Første Land Inspektør i Sælland.

Ejendomsforholdene i Taarnborg Sogn 1786.

Fra Korsør Amtstue foreligger, forfattet 4/1 1786 af Amtsforvalter N. J. Boeg, en „Specifikation over Antvorskov og Korsør Amters frie og ufrie Hartkorn, efter Amternes Matriculer og Proprietærernes Jordebøger“. Denne skal, saa vidt den vedrører Taarnborg Sogn, afskrives her, da den giver et Tværnsnit, som det er interessant at sammenholde med de forskellige tidligere meddelte Længdesnit gennem Godsforholdene. Alle Tallene gælder Hartkornet.

Taarnborg	{	Dyrehovedgaard	8—2—1, (A)	
		Korsør Kirke	1—4—2, (B)	
		Taarnborg Kirke	—1—, (C)	
		Under Taarnb. Gods	—2—3, (D)	
		„Taarnborggaard“	82—2—3, fri Takst.	
		Halseby	44—0—2, Dyrehovedgaard.	
		Svendstrup	{	12—0—1, Selveje.
	36—1—2, Dyrehovedgaard.			
	7—5—3, Bavelsegaard.			
	1—1—1, Ejendom.			
		Tjæreby	{	69—6—2, Dyrehovedgaard.
	7—4—3, Communitet.			
	5—2—2, Bonderupgaard.			
		Frølund	{	58—2—0, Dyrehovedgaard.
	42—3—1, Borreby.			
	11—1—2, Grev Rantzau.			
	5—5—0, Universitetsjord under Dyrehovedgaard.			
		Hulby	{	119—4—1, Bonderupgaard.
	0—4—1, øde Htk. under Holsteinb.			
		Bonderupgaard	{	32—1—0, ufrit Hartkorn.
	1—2—3			
		Af Eskildstrup Bys Hartkorn	5—5—0, under Bonderup.	
			I alt 553—3—0 Hartkorn.	

Det første Komplex, som samler sig om Taarnborg Kirke, nævnes i Matriculens Beregningsprotokol fra Beg. af forrige Aarh. som „*Ejrlavet Taarnborggaard*“. Den første Ejendom, Litra A, som hører under Dyrehovedgaard, er den gamle Gaard ved Kirken, „*Taarnborggaarden*“, som vistnok sammen med Halseby 1720 fra Kronen blev solgt til Dyrehovedgaard og frasolgt denne 1797 i Følge med Taarnholm G. Litra B er Præstelodden, paa hvilken der, fuldstændig hen i Vejret gjort Krav paa fra Korsør Kirkes Side. Litra C maa vistnok være Degelodden. Litra D maa være den i Skødet 1774 nævnte „øde Kirkejord“.

Derefter opføres „*Taarnborggaard*“ med 82—2—3 Htk.; det maa være „*Taarnholm*“. Det lader altsaa til, at „*Taarnborg*“ har været det officielle Navn paa denne Gaard, i alt Fald i Begyndelsen af dens Tilværelse og at Navnet „*Taarnholm*“ er en populær Benævnelse, som efterhånden har vundet Hævd. Godset blev jo ogsaa 1774 solgt under Benævnelsen „*Taarnborg Gods*“. Dette Navn burde være bevaret, da de fleste af Gaardens Jordtilliggende fra gammel Tid har været under den gamle Taarnborg Slot, ligesom det maa betragtes som uheldigt, at Dyrehovedgaard har faaet Navnet „*Taarnborg*“, da den aldrig har haft mindste at gøre med det gamle Taarnborg Slot. Alle disse „*Taarnborg*“ flimrer for Øjnene og har stadig voldt Begrebsforvirring.

Halseby kom 1720 fra Kronen til Dyrehovedgaard sammen med Størsteparten af *Tjæreby*. Naar Bonderup har købt Gaarden i Tjæreby kan ikke oplyses; det er denne Gaard, Castenschiold 1796 mageskiftede til N. Chr. Eggens mod Stubagergaarden. — Selvejergaarden i Svendstrup er Wedels Ejendom, og den sidst nævnte lille „Ejendom“ 1—1—1 maa være de til Wedels Gaard hørende Huse. Nogle Gaarde i Svendstrup blev vistnok 1664 frasolgt Kronen og kom gennem et Mellemlid til Bavelsegaard og maa være købt til Dyrehovedgaard ved Slutningen af det 18. Aarh. De andre Gaarde og Huse i Svendstrup maa være kommet til Dyrehovedgaard inden 1759. — Ejendomme i *Frølund* er inden 1766 købt til Dyrehovedgaard. Borreby ejede den indtil Midten af sidste Aarh. et Par Gaarde og nogle Boelssteder i Huse i Frølund By og paa Frølund Mark ved „*Dammen*“, den vestlige Del af Tjæreby Vejle. Hvorledes det forholder sig med Grev F. F. zaus Besiddelse, kan ikke oplyses. Universitetets Jord i Frølund er fæstet til Dyrehovedgaard; den blev drevet af et Par af Gaardmænd, da der ingen Bygninger fandtes. — Den lille Jordlod, som opføres under *Bonderup*, maa være Korsør Kirkejord, som var perpetueret til den Gaard. Den Del af Eskildstrup i Boeslunde Sogn, som opføres under *Bonderup*, er det saakaldte „*Bagvænge*“, som blev drevet under Gaarden.

Tjæreby Vejle.

I den nordøstlige Del af Sognet har en stor fladvandet Vig skaaret sig ind, hvis Vande ved Højvande kunde gaa helt ind i Tjæreby By. Det er naturligvis efter denne Vig, „Kjæret“, at Byen har faaet sit Navn „Kjærby“, og man kan mulig heraf slutte, at vore Forfædre har udtalt Bogstavet „K“ foran de bløde Selvlyde, ligesom Svenskerne udtaler det den Dag i Dag. Fra denne Vig gaar en smal Arm mod Vest, Syd om Frølunde Fed, og udvider sig inderst inde til den saakaldte „Dam“. Da de store Inddæmningsarbejder blev sat i Gang fra Taarnborg, fik man Mod til ogsaa her at foretage en Inddæmning. Der blev 1846 lagt en Dæmning over det smalleste Sted og gravet en Afvandingsgrøft med en lille Vandmølle ved Indgangen til Feddet, og „Dammen“ blev fordelt mellem de tilstødende Ejendomme, Selvejer P. Nielsens Gaard, 3 Fæstegaarde og 4 Boelssteder, som dengang laa under Borreby.

Men Vejlen selv maatte undergaa samme Skæbne. Der havde fra Arilds Tid været Kørsel over Fladvandet fra Taarnborg Sogn til Næsby Strand, og gamle Folk mindes, at deres Fædre fortalte, at man, naar man kom fra Tjæreby, maatte holde godt til venstre for at undgaa „Sortensvælg“, et dybt Parti af Tudeaa, som med et brat Sving mod Syd udmundede inde i Vejlen. — Det var Korsør Kommune, som først fattede Tanken om Inddæmning, idet man ønskede landfast Forbindelse med det nordre Kystland. Man lod Ingeniørkaptajn Collin-Lundh 1858 foretage en Opmaaling; men det blev ikke til videre, da Lodsejerne ikke vilde med. Men senere optog disse selv Sagen. Der blev i Foraaret 1866 nedsat en Landvæsenkommission, ved hvilken gensidig Overenskomst blev indgaaet og Planen udarbejdet, og 18. November samme Aar blev der ved kgl. Bevilling paa Ansøgning fra Gmd. Ped. Christensen i Frølunde med flere Lodsejere givet disse Tilladelse til at udtørre Vejlen med Ejendomsret over det inddæmmede Areal og Skattefrihed i 20 Aar, paa Vilkaar, at Inddæmningen foretoges i Overensstemmelse med det ved Landvæsenkommissionen indgaaede Forlig, saaledes at der blev lagt en Dæmning over „Tjokholm“, den lille Ø i Indløbet til Vejlen, at Tude Aa blev reguleret lige imod Vest til Munden af Vejlen og her blev forsynet med en Bro og en Sluse, ligesom der skulde anlægges en Vej over det inddæmmede Areal fra Tjæreby op til Broen. Allerede 15. Jan. næste Aar transporterede Sognemændene den dem tilstaaede Ret til Landinspektør Winding, der havde udkastet Planen og havde faaet Arbejdet overdraget, saaledes at han uden Vederlag fik Ejendomsret til det inddæmmede Areal. Samme Efteraar solgte Winding det inddæmmede, 235 Td. Land, med Dæmning, Sluse og Mølle for 13.000 Rdl. til Dr. phil. Peter Hejberg. Denne tilkøbte „Næsby-

gaard" med 33 Td. Land, N. f. Aaen, og et Par tilstødende Smaalodder men maatte 1793 opgive det hele. Der gaar jo adskillige Aar, ind saadanne Arealer kan tages i Brug og finde Afsætning. Paa Auktion blev Vejlen købt af Justitsraad Møller i København, og denne maatte 1879 afstaa den til Landmandsbanken efter at have først afhævet nogle Parceller. Endelig blev Vejlen 1895 købt af Proprietær Sofus Thorkildsen, en dygtig Mand, som forstod at gøre Foretagendet frugtbringende; nu var jo ogsaa efterhaanden Arealerne blevet tjenlige og havde faaet Salgsværdi. Det hele er nu forlængst bortsolgt.

Da der i længere Tid havde været Uenighed om Vedligeholdelsen af Dæmningen og Slusen, blev der 1923 nedsat en Landvæsenskommission under Forsæde af Dommer Hattensen i Korsør. Thorkildsen havde ved Salget af to Hovedparceller ved Vejle's Udløb (Mtr. Nr. 1 af Stillinge Sogn, 46 $\frac{1}{2}$ ha., og Mtr. Nr. 2 af Taarnborg Sogn, 84 $\frac{3}{4}$ ha.) faaet tinglæst en Forpligtelse paa disse Parceller til at bære den Vedligeholdelsespligt, som kunde tilfalde de øvrige af ham ved dette Tidspunkt endnu tilhørende Parceller. Dette maatte respekteres. Kommissionens Kendelse gik derfor ud paa: begge disse Ejendomme har Vedligeholdelsespligt baade i Forhold til deres eget Areal og for Arealer af de Ejendomme, hvis Forpligtelser er overført til dem. Tillige omfatter i Vedligeholdelsen de øvrige Ejendomme i Forhold til de Dele af deres Areal, som skylder Inddæmningen deres Tilblivelse. Det samlede Areal, som skal deltage i Vedligeholdelsen, udgør 172 ha.

Det inddæmmede Areal blev 1894 matriculeret og skyldsats og skiftet mellem Taarnborg, Vemmelev og Stillinge Sogne.

EFTERSKRIFT.

TAARNBORG SOGN er et frugtbart Sogn, og et smukt Sogn, som det ligger der i en Halvkreds uden om Norets smilende Indsø, baade mod Nord og Syd beskyttet af Bæltets friske Vover. Naturen er rig og mangfoldig. Storslaaet er Udsigten fra „Svendstrup Bjerg“ op langs Sjællands Kyst til Reersø og Asnæs, ja i klart Vejr lige til Samsø, mod Vest over Bæltet til Fyn, mod Syd og Øst over Købstaden, Taarnborg med sine Smaaskove, Noret med Korsør Skov i Baggrunden, og saa langt ud over det frugtbare, tætbebyggede Land, indtil Blikket standses af Højdedraget med Slotsbjergby Kirke og de to Kæmpehøje. Festligt er det en Søndag Morgen at køre ned ad Bakken ved Kirken med det solbeskinnede Nor udbredt foran sig. Betagende er det en stille Sommereftermiddag at vandre under Stibjergs Klint, helt udenfor den øvrige Verden, alene med Himmel og Hav. Idyllisk er der nede ved Klarskov mellem de to Skove med Udsigt over til Langeland, Egholm og Agersø. Men aller yndigst er dog Vandringen langs Stranden udenom Magleø og Egø, ud og ind ad Næs og Vige, langs kratbevoksede Skrænter og bløde Enge. — Alt dette er ægte dansk Ølandskab; men gaar man ud paa Frølunde Fed paa Grænsen af den inddæmmede Vejle, maa man tænke paa en jysk lynggroet Hedemose, og yderst ude ved Tjokholm vil de brede Grøfter og de frodige Enge henlede Tanken paa Holland! — Og i denne rige, skønne Egn bor mange brave, dygtige og flittige Mennesker, sunde og jævne i Sind og Færd!

Det har ikke været en ublandet Glæde for Forfatteren af denne lille Bog at sysle med de gamle Minder. Der er ofte handlet ilde med Bønderne, og som det er gaaet Bønderne i Taarnborg Sogn, er det jo gaaet i mangfoldige andre Egne Landet over. Det kræver Tid, inden saadanne mørke Minder taber deres Bitterhed, og det er ikke at undres paa, at de har affødt en Mistro, som ikke har kunnet andet end tære paa det Brodersind, som er en af de vigtigste Faktorer i Fædrelandskærligheden, og virket hæmmende paa Taknemmeligheden over al den Lykke og Velsignelse, som i lange Tider har hvilet over vort Folk.

Maa jeg slutte med det Ønske, at de sidste Spor af de mørke Minder helt maa svinde, saa vor brave Bondestand maa føle sig lykkelig og taknemmelig over sine gode Kaar: nu er vi jo alle „Frimænd“, smaa Herremænd, hver paa sin Gaard og sit Sted, — med voksende Adelssind, det Sind, der er forskelligt baade fra Trællesindet, Proletarsindet: „Vi er de smaa, fortrykte, som stadig trænger til Hjælp og Støtte!“ og fra Spidsborgersindet: „Vi klager ikke, naar vi bare maa passe os selv!“, — det Sind, som føler sig lykkeligt og rigt, og derfor føler det som en Trang, en Ære, at kunne give og ofre.

KILDER.

Under et Arbejde som dette er jo Pantebøgerne den vigtigste Kilde at øse af. Ogsaa Godsarkiverne paa Taarnborg og Taarnholm, der desværre er meget mangelfulde, er selvfølgelig benyttede. Mange Oplysninger er hentet fra Arkivalier tilhørende Espe—Bonderup Godskontor. Særlige Kilder er anført i Teksten.

Forfatteren kan ikke være noksom taknemmelig for den store Velvilje, hvormed talrige Forespørgsler til Rigs- og Landsarkivet er blevet modtaget og besvaret.

T. W.
